

R.A.M. Schrijver

Med. No. 368

DE LAND- EN TUINBOUW IN MERGELLAND-OOST



SIGN: L 27-368
EX. NO: B
MLV:

Juli 1987

Landbouw-Economisch Instituut

Afdeling Structuuronderzoek

REFERAAT

DE LAND- EN TUINBOUW IN MERGELLAND-OOST

Schrijver, R.A.M.

Den Haag, Landbouw-Economisch Instituut, 1987

75 p., tab., krt.

Beschrijving van de structuur van de land- en tuinbouw in een toekomstig landinrichtingsgebied van ca. 8.850 ha, in Zuid Limburg.

Op basis van gegevens van CBS-landbouwtellingen en aanvullende informatie worden de veranderingen in de structuur van de land- en tuinbouw in de periode 1979-1984 geanalyseerd. Daarnaast wordt een schets gegeven van de mogelijke toekomstige ontwikkeling tot 1994, waarbij uitgebreid wordt ingegaan op diverse beleidsaspecten die daarbij een rol spelen.

Landinrichting/Structuur van de landbouw/Melkveehouderij/Zuid-Limburg

Overname van de inhoud is toegestaan mits met duidelijke bronvermelding.

Inhoud

Blz.

SAMENVATTING	5
1. INLEIDING	10
1.1 Achtergrond en doel van het onderzoek	10
1.2 Korte schets van het gebied	10
2. AANTAL BEDRIJVEN	15
3. GRONDGEBRUIK EN PRODUKTIESAMENSTELLING	17
4. BEDRIJVEN, GROND EN PRODUKTIE NAAR TYPE	21
5. GRONDVERKEER EN BEDRIJFSOPPERVLAKTE	24
6. ARBEIDSKRACHTEN	28
6.1 Arbeidsvolume	28
6.2 Leeftijd van de bedrijfshoofden en bedrijfsopvolging	29
7. BEDRIJFSOMVANG EN INKOMENSSITUATIE NAAR TYPE	31
8. PRODUKTIETAKKEN	36
8.1 Rundveehouderij	36
8.2 Akkerbouw	41
8.3 Intensieve veehouderij	42
8.4 Tuinbouw	43
9. GEBIEDSSPECIFIEKE ASPECTEN	45
9.1 Bedrijven in bebouwde kom	45
9.2 Monumentenlijst en beschermd dorpsgezicht	47
9.3 Bedrijven met recreatie	48
10. DEELGEBIEDEN	49
11. TOEKOMSTIGE ONTWIKKELINGEN IN DE LAND- EN TUINBOUW ZONDER LANDINRICHTING	55
11.1 Inleiding	55
11.2 Invloed van beleidsmaatregelen	55
11.3 Aantal hoofdberoepsbedrijven	59
11.4 Cultuurgrond en de verdeling van bedrijven naar oppervlakte	60
11.5 Rundveehouderij	62

INHOUD (vervolg)

	Blz.
11.6 Overige produktiefactoren	62
11.7 Omvang van de produktietakken uitgedrukt in sbe	63
11.8 Discussie	64
12. SLOTBESCHOUWING	67
LITERATUUR	69
BIJLAGEN	70

Samenvatting

Algemene oriëntatie

Het landinrichtingsgebied "Mergelland-Oost" ligt in het uiterste zuid-oosten van Nederland. De oppervlakte van het gebied is circa 8.850 ha. Daarvan is ruim twee derde cultuurgrond terwijl de rest wordt ingenomen door wegen, waterlopen, bossen, natuurgebieden, bebouwing en dergelijke.

Het gebied is onder meer vanwege zijn heuvelachtige karakter een belangrijk toeristisch centrum geworden. Ook landbouwkundig gezien wijkt het gebied af van de rest van Nederland. Veel boerderijen zijn gebouwd in een stijl die men elders in Nederland niet aantreft. Een aantal ervan staat dan ook op de monumentenlijst. De bodem bestaat voor 37% uit lössgronden en voor 34% uit krijtgronden, gronden die buiten dit gebied niet veel voorkomen in Nederland. Daarnaast komen nog enkele andere grondsoorten voor, onder andere beekdalgronden.

Verkaveling verre van optimaal

De verkavelingssituatie in het gebied is landbouwkundig gezien zeer ongunstig. Wel tracht men door ploegruil deze situatie te verbeteren. De hoofdberoepsbedrijven in het gebied hebben desondanks gemiddeld acht kavels met een gemiddelde oppervlakte van 2,9 ha. Waarschijnlijk is de feitelijke verkavelingssituatie nog ongunstiger dan uit de cijfers naar voren komt.

Veel rundveebedrijven hebben onvoldoende grond bij de bedrijfsgebouwen voor een doelmatige bedrijfsvoering.

Grasland en bouwland typeren grondgebruik

Meer dan de helft van de oppervlakte cultuurgrond bestaat uit grasland, dat vooral in de dalen en op de hellingen ligt. Het bouwland, dat 40% van de cultuurgrond uitmaakt, wordt vooral beëmd met granen, snijmais en suikerbieten. Deze akkerbouw wordt vooral op de meer vlakke plateau's bedreven.

De afgelopen periode werd gekenmerkt door een lichte verschuiving van grasland naar snijmais, vooral bij nevenbedrijven. Elders in Nederland tekende deze ontwikkeling zich overigens over het algemeen scherper af dan in Mergelland-Oost.

Weinig eigendom

De cultuurgrond is voor twee vijfde deel eigendom van de gebruikers. Dat is in verhouding tot totaal Limburg niet veel. Naar verhouding heeft ook de overheid in Mergelland-Oost weinig gronden in eigendom, terwijl veel grond in handen is van niet-agrariërs.

Rundveehouderij belangrijkste produktietak

De belangrijkste produktietakken in Mergelland-Oost zijn de rundveehouderij, de akkerbouw en de intensieve veehouderij. De eerstgenoemde maakt bijna twee derde van de produktieomvang uit. Indien hierbij ook de snijmais wordt gerekend is dit meer dan twee derde. Naast genoemde produktietakken komt ook nog enig fruit en wat "overige tuinbouw" voor.

Aantal bedrijven daalde sneller dan in geheel Limburg

In 1984 zijn er 310 agrarische bedrijven in Mergelland-Oost geregistreerd; 196 hoofdberoepsbedrijven en 114 nevenbedrijven. Het aantal bedrijven verminderde in de afgelopen periode bijna twee keer zo snel als in de provincie Limburg, met als belangrijkste oorzaak de afvloeiing van oudere bedrijfshoofden zonder opvolging.

Doorgaande tendens tot ontmenging en schaalvergroting

De hoofdberoepsbedrijven zijn naar zes typen onderscheiden. Het gespecialiseerde rundveehouderijtype vormt met 100 bedrijven veruit de belangrijkste groep. De tendens tot ontmenging en specialisatie van meer gemengde bedrijven die na de Tweede Wereldoorlog werd ingezet is nog steeds waarneembaar. De afgelopen periode verminderde vooral het aantal overwegend rundveehouderij-en gemengde bedrijven door overgang naar meer gespecialiseerde bedrijfstypes.

De afgelopen periode is ongeveer een vijfde deel van de grond van gebruiker gewisseld, vaak doordat het bedrijf van vader op zoon overging. Toch is ook veel vrijkomende grond (afkomstig van bedrijfsopheffingen en inkrimpingen) benut voor bedrijfsvergrotingen. Deze schaalvergroting vond vooral plaats op bedrijven die in 1979 tussen de 20 en 30 ha groot waren.

Oppervlakte groter, omvang kleiner dan gemiddeld in Limburg

De gemiddelde oppervlakte van alle geregistreerde bedrijven in het gebied is 17,6 ha: bijna 7 ha meer dan het Limburgse gemiddelde. Dit hangt echter sterk samen met de verdeling van de bedrijven over de verschillende bedrijfstypes. Daarentoent zijn geen direct vergelijkbare gegevens voorhanden. De produktieomvang per bedrijf ligt ongeveer 30 sbe (18%) onder het Limburgse gemiddelde. In Mergelland-Oost komen veel (kleine) nevenbedrijven voor - waarschijnlijk meer dan in Limburg.

De gemiddelde omvang van de hoofdberoepsbedrijven ligt momenteel op 198 sbe en de groei in de afgelopen periode bedroeg 4,6% per jaar. De intensieve veehouderijbedrijven hebben gemiddeld de grootste omvang (334 sbe). De akkerbouwbedrijven blijven achter bij de rest.

Bedrijven met opvolging zijn relatief groot

Van het aantal bedrijfshoofden is 57% ouder dan 50 jaar. Dat is een vrij hoog percentage, maar de afgelopen periode nam dit niet veel meer toe. Van deze bedrijfshoofden heeft 53% een opvolger. In deze laatste groep is de gemiddelde bedrijfsomvang 235 sbe. Daarmee liggen ze ruim 18% boven het gemiddelde van de hoofdberoepsbedrijven in het gebied en ook boven de huidige omvang van bedrijven die in de afgelopen periode zijn overgedragen.

Arbeidsproduktiviteit hoger dan gemiddeld in Zuid-Limburg, inkomens voor veel arbeidskrachten beneden minimumloon

Momenteel werken er op de 196 hoofdberoepsbedrijven 164 mannelijke en 79 vrouwelijke vaste arbeidskrachten. Dit komt neer op 1,75 arbeidskracht per bedrijf. Uitgedrukt in arbeidsjaareenheden bedraagt het totale arbeidsvolume op de hoofdberoepsbedrijven momenteel 344 en op de nevenbedrijven 83 AJE. De productieomvang per vaste arbeidskracht ligt in Mergelland-Oost ruim 10% hoger dan in Zuid-Limburg.

Naar schatting verdienen op ruim de helft van het aantal hoofdberoepsbedrijven de arbeidskrachten minder dan het gemiddelde loon voor werknemers buiten de landbouw. Ongeveer een derde van de arbeidskrachten verdient waarschijnlijk zelfs minder dan het wettelijke minimumloon.

Rundveehouderij in beweging

Van de 196 hoofdberoepsbedrijven in 1984 houden er 146 melkkoeien. Het aantal bedrijven met melkkoeien is sinds 1979 met bijna 3% per jaar teruggelopen. Het aantal koeien daarentegen steeg met gemiddeld 1,8% per jaar, waardoor het gemiddelde aantal koeien per bedrijf van 36 naar 46 ging.

Ongeveer 60% van de koeien is momenteel ondergebracht in een ligboxstal. Rond 40% van de hoofdberoepsbedrijven met melkkoeien heeft zo'n stal. Deze bedrijven hebben gemiddeld een grotere oppervlakte en een veel grotere veestapel dan die met een traditionele stal. De veedichtheid is op ligboxstalbedrijven zo hoog (gemiddeld 3,56 gve/ha voedergewassen) dat waarschijnlijk een groot aantal van hen niet in de eigen ruwvoederbehoefte kan voorzien.

Akkerbouw stagneert

Akkerbouw wordt voor ongeveer de helft uitgeoefend op bedrijven die zich overwegend op deze tak hebben toegelegd. Deze bedrijven zijn gemiddeld kleiner dan bedrijven van andere types in het gebied en ze zijn in de afgelopen periode ook nauwelijks gegroeid. Daardoor hebben akkerbouwbedrijven een grote achterstand opgelopen ten opzichte van de rundveehouderijbedrijven die in 1979 over het algemeen nog kleiner waren.

Intensieve veehouderij steeds meer gespecialiseerd, tuinbouw marginaal

De intensieve veehouderij wordt momenteel voor bijna twee derde deel bedreven op bedrijven die zich hierop voor meer dan 60% hebben toegelegd. De omvang van de intensieve veehouderij is op deze bedrijven in de afgelopen periode meer dan verdubbeld, terwijl deze op gemengde bedrijven drastisch terug liep.

Vooraf het aantal leghennen is met 14% per jaar sterk toegenomen. Het aantal mestvarkens liep met 1% per jaar licht terug. Momenteel bestaat 60% van de intensieve veehouderij in het gebied uit varkenshouderij en 40% uit pluimveehouderij.

De tuinbouw vormt in Mergelland-Oost de kleinste produktietak met circa 5% van de totale produktieomvang. Veruit het grootste deel (86%) bestaat uit fruitteelt, de rest is groenteteelt in de open grond.

Kombedrijven blijven achter

Bijna een vijfde van de hoofdberoepsbedrijven ligt met de bedrijfsgebouwen in een bebouwde kom. Over het algemeen blijven deze bedrijven sterk achter in oppervlakte en omvang. Ze hebben in het verleden waarschijnlijk ook slechts geringe uitbreidingsmogelijkheden gehad. Voor de toekomst ziet het er niet naar uit dat hierin verandering komt. Het opvolgingspercentage ligt bij kombedrijven dan ook beduidend lager dan in de rest van het studiegebied.

Veel grote bedrijven op monumentenlijst

Op ongeveer een vijfde van de hoofdberoepsbedrijven in het gebied vallen bedrijfsgebouwen onder de monumentenwet. De betrokken bedrijven zijn gemiddeld wat groter van oppervlakte en omvang.

Bedrijven die behoren tot een beschermd dorpsgezicht, overigens een betrekkelijk gering percentage, zijn gemiddeld echter veel kleiner dan de andere bedrijven. Op driekwart van deze bedrijven staan de bedrijfsgebouwen ook op de monumentenlijst.

Recreatie bij de boer marginaal

Op ongeveer 7% van de bedrijven in het gebied oefent men een nevenbedrijf uit in de recreatieve sfeer. Het betreft hier vaak bedrijven met koeien. De oppervlakte en omvang van deze bedrijven blijft over het algemeen niet achter bij de overige bedrijven in het gebied.

Toekomstige ontwikkelingen voor een groot deel afhankelijk van het landbouwbeleid

Op basis van uitgangspunten, onder meer ontleend aan reeds afgekondigde of voorgenomen beleidsmaatregelen is een scenario opgesteld ten aanzien van de toekomstige ontwikkelingen. Hierbij is geen rekening gehouden met de gevolgen die de landinrichting eventueel binnen de komende 10 jaar zou kunnen hebben.

Het aantal hoofdberoepsbedrijven in 1994 komt daarbij uit op 155; dat betekent een daling van 2,3% per jaar.

Veel grasland betrokken bij reservaatvorming

Voor de toekomst worden geen grote verschuivingen in het grondgebruik verwacht. Een deel van het grasland, naar schatting ruim 200 ha van hoofdberoepsbedrijven zal echter in het kader van het relatiënabeleid worden omgevormd tot reservaat, waardoor de actuele landbouwkundige waarde van deze gronden tot een minimum wordt beperkt. Daarnaast kan voor meerdere honderden ha grasland het beheer mede worden gericht op de instandhouding van de aanwezige natuurwaarden.

De gemiddelde oppervlakte van de hoofdberoepsbedrijven zal dan nog toenemen van 23 ha in 1984 tot ruim 27 ha in 1994.

Minder heffingsvrije melk, dalende veedichtheid

Bij de berekening van de melkproduktie in 1994 is uitgegaan van een heffingsvrije hoeveelheid die gemiddeld 10% lager ligt dan de referentiehoeveelheid van 1983. Door verder rekening te houden met een stijging van de melkproduktie per koe wordt een daling van het aantal koeien met ruim 20% verwacht.

Onder de aanname dat het aantal stuks jongvee per 100 koeien verder daalt en dat het aantal stuks mestvee en het aantal schapen niet veel toeneemt belooft het aantal grootveeenheden in 1994 circa 7400. De veedichtheid, gerekend over alle hoofdberoepsbedrijven, zal daarbij teruglopen van 3,06 naar 2,5/gve per ha voedergewassen op gronden die niet zijn omgevormd tot reservaat en waarop geen beheersregeling is afgesloten.

Hoewel de gemiddelde produktieomvang van de hoofdberoepsbedrijven op basis van de uitgangspunten nog zal stijgen tot 215 sbe, zal het percentage bedrijven dat een voldoende rentabiliteitsniveau bereikt naar verwachting dalen.

Tenslotte

Tegen de achtergrond van de ontwikkelingen op politiek, economisch en (bio)technologische gebied is het niet uitgesloten dat er in de toekomst meer bedrijven zullen verdwijnen, dan de 40 waarmee in dit rapport rekening wordt gehouden. Het is voor de resterende bedrijven in ieder geval van groot belang te produceren tegen een zo laag mogelijke kostprijs. Landinrichting kan daarbij helpen de kosten te drukken.

1. Inleiding

1.1 Achtergrond en doel van het onderzoek

Ten behoeve van de voorbereiding van het landinrichtingsproject Mergelland-Oost heeft de Landinrichtingsdienst het Landbouw-Economisch Instituut verzocht een onderzoek in te stellen naar de ontwikkeling van de land- en tuinbouw in het betreffende gebied.

Deze verkenning beoogt - zonder daarbij volledig te zijn - inzicht te verschaffen in de agrarische structuur van het gebied, factoren die daarop van invloed zijn te analyseren, ontwikkelingen in de structuur weer te geven en knelpunten te localiseren. De agrarische structuur kan worden gevat in termen als: grootte, omvang en aantal van de bedrijven; omvang, aard en allocatie van produktiemiddelen; omvang, aard en afzetstructuur van de productie enz. Onder invloed van allerlei factoren verandert de agrarische structuur. Deze factoren kunnen zowel van binnenuit (d.w.z. vanuit de bedrijven) als van buitenaf (externe invloeden) op de agrarische structuur inwerken.

Deze verkenning geeft een beeld van de huidige landbouwkundige situatie en de recente ontwikkelingen daarin. Tevens zijn prognoses opgesteld voor de landbouwkundige situatie over tien jaar. Bij het onderzoek is in belangrijke mate gebruik gemaakt van gegevens van de landbouwstellingen van 1979 en 1984. Deze gegevens zijn aangevuld met informatie uit andere bronnen en van personen met een degelijke kennis van de plaatselijke situatie.

1.2 Korte schets van het gebied

Veel van de gegevens in deze paragraaf zijn ontleend aan het landbouwstructuuradvies voor Mergelland-Oost of aan het rapport ex. art. 32 van de Ruilverkavelingswet voor dit gebied.

Het landinrichtingsgebied "Mergelland-Oost" omvat de gemeenten Simpelveld en Vaals en delen van de gemeenten Gulpen, Heerlen, Kerkrade, Voerendaal en Wittem. De totale oppervlakte van het gebied bedraagt circa 8.850 ha en dat komt neer op zo'n 4% van de totale oppervlakte van de provincie Limburg. Van de totale oppervlakte in het gebied bestaat 6.170 ha (70%) uit cultuurgrond, 1.380 ha wordt ingenomen door bossen, natuurterreinen, recreatiegebieden en groeven en nog eens 1300 ha door wegen, waterlopen en bebouwing.

De oppervlakte cultuurgrond van alle in 1984 geregistreerde bedrijven (met de bedrijfsgebouwen in het gebied) bedraagt 5455 ha. Het verschil met de totale oppervlakte cultuurgrond in het gebied is dus 715 ha of 12%. Naar schatting een kwart hiervan kan worden verklaard door de cultuurgrond die in gebruik is bij

niet geregistreerden 1). Daarnaast spelen nog een aantal andere factoren een rol. Zo kunnen in het blok wonenden elders minder grond hebben dan buiten het blok wonenden erbinnen. Verder wordt de oppervlakte bij de metelling opgegeven in gemeten maat (dit komt neer op de netto beteelbare oppervlakte), terwijl de totale oppervlakte van het gebied is weergegeven in kadastrale maat (dit is inclusief oppervlakte van sloten, erfverharding, paden e.d.). In totaal komen 310 agrarische bedrijven in het gebied voor, 196 hoofdberoepsbedrijven en 114 nevenbedrijven 2).

Het gebied kent meer reliëf dan elders in Nederland het geval is. Het heuvelachtige landschap is ontstaan door insnijdingen van de Maas die diverse malen gedwongen werd haar loop te verleggen. Zuid-Limburg is dan ook meer een land van dalen dan van heuvels. Al rond het begin van onze jaartelling begon men dit land te ontginnen om er landbouw te bedrijven. Daarbij namen de boeren zoveel grond in gebruik als ze nodig hadden en hielden daarbij de natuurlijke grenzen aan. Zo ontstond de nu nog bestaande onregelmatige blokverkeveling die een kleinschalige indruk geeft. Bovendien zorgden een aantal andere factoren (bijvoorbeeld erosie) ervoor dat dit gebied nu een aantal karakteristieke elementen zoals graften, poelen en holle wegen herbergt, waardoor dit landschap bij toeristen zeer geliefd is geworden.

Landbouwkundig gezien brengt het heuvelachtige landschap een aantal problemen met zich, waardoor een optimale bedrijfsvoering niet altijd mogelijk is. In het gebied komen een tiental woonkernen voor. In de kom van deze kernen liggen boerderijen (waaronder monumentale) die karakteristiek zijn, doch waarvan de huidige situatie de bedrijfsvoering bemoeilijkt en die ook hinder voor de dorpsbewoners met zich meebrengen. Verder liggen de boerderijen soms in clusters verspreid door het gebied.

Circa 37% (3250 ha) van het gebied bestaat uit lössgronden. Dit zijn over het algemeen zeer goede landbouwgronden met een hoog vochtleverend vermogen die echter wel slempgevoelig zijn. De krijtgronden beslaan 34% (2950 ha) van het gebied. Deze kalksteenverweringsgronden bestaan voornamelijk uit vuursteengronden (veelal als bos in gebruik) en kleefaardegrond (veelal als bouwland in gebruik). Groenzandgronden komen in het zuidelijk deel in vrij flauwe hellingen voor en worden gebruikt als bouwland of grasland.

Gronden in beekdalen behoren in het algemeen tot de beekdalgronden (980 ha of 11%). Deze gronden liggen veelal laag, hebben een vrij ondiepe grondwaterstand en zijn vrijwel uitsluitend als grasland in gebruik. Daarnaast bestaat 7% (660 ha) van het gebied uit gronden die gevormd zijn in tertiaire tot en met midden-pleistocene afzettingen. Tot deze gronden behoren alle oude zandige en grindrijke zee- en rivierafzettingen die als bos, grasland of bouwland in gebruik zijn.

- 1) Zie onderzoek bufferzones Limburg; projectnr. 3.13.04 I.T.C.
- 2) Zie voor begripsomschrijving bijlage 1.

De verkaveling in het gebied is landbouwkundig gezien verre van optimaal. De hoofdberoepsbedrijven hebben gemiddeld 8 kavels met een gemiddelde oppervlakte van 2,9 ha. Bijna een derde van deze bedrijven heeft zelfs meer dan 10 kavels. De bedrijven hebben hier gemiddeld meer kavels dan gemiddeld in Limburg.

Tabel 1.1 Verkavelingssituatie 1984* (hoofdberoepsbedrijven)

Oppervlakte	Aantal bedrijven	Perc. bedrijven met ... kavels				Aantal kavels per bedrijf	Kavel- grootte in ha
		1	2-4	5-9	10		
		e.m.					
Tot 5 ha	5	40	40	20	-	2,6	1,0
5 - 10 ha	16	6	50	31	13	5,2	1,5
10 - 15 ha	34	3	21	50	26	7,5	1,6
15 - 20 ha	43	-	23	51	26	7,5	2,3
20 - 30 ha	55	-	22	44	34	8,7	2,8
30 ha en meer	43	2	19	35	44	9,2	4,8
Totaal	196	3	24	43	30	7,9	2,9
Rundveeh.bedr.	100	-	25	48	27	7,9	2,6
Akkerbouwbedr.	29	-	14	55	31	7,9	4,2

* Gebaseerd op gegevens van de landbouwtelling 1983 en gecorrigeerd voor 1984. Te zijner tijd zullen gegevens van de Cultuurtechnische Inventarisatie beschikbaar komen, die een exactere weergave van de verkavelingssituatie vormen.

Naarmate de bedrijven groter worden neemt over het algemeen het aantal kavels per bedrijf toe, evenals de gemiddelde kavelgrootte. Op de gespecialiseerde rundveehouderijbedrijven bedraagt het gemiddelde aantal kavels per bedrijf 7,9 bij een gemiddelde kavelgrootte van 2,6 ha. De akkerbouwbedrijven hebben gemiddeld ongeveer evenveel kavels per bedrijf, maar de kavels zijn gemiddeld wel groter (4,2 ha).

Deze gegevens geven waarschijnlijk echter geen geheel juist beeld van de feitelijke verkavelingssituatie in het gebied. In het gebied wordt nl. veelvuldig gebruik gemaakt van ploegruil om een betere verkaveling te verkrijgen, daardoor is de feitelijke verkavelingssituatie waarschijnlijk nog slechter. Bij ploegruil wisselen stukken grond onderhands van gebruiker. Soms is bij de feitelijke gebruiker zelfs de oorspronkelijke pachter niet bekend. Over de omvang van ploegruil zijn geen exacte gegevens beschikbaar. In verband met o.a. rechtszekerheid is het wel gewenst deze toestand zo snel mogelijk op te heffen.

Kaart 1.1 geeft een overzicht van het gebied met bijbehorende grenzen.

LANDINRICHTINGSGBIED

MERGELLAND-OOST

1000

BOCHOLTZ

EPEN

VAALS

grens landinrichtingsgebied

grenzen deelgebieden

2. Aantal bedrijven

In 1984 bedraagt het aantal agrarische bedrijven in Mergelland-Oost 310. Hiervan kunnen er 196 tot de hoofdberoepsbedrijven worden gerekend 1). Op 114 bedrijven (37%) oefent het bedrijfs- hoofd een hoofdberoep buiten de landbouw uit, is rustend of heeft een bijzonder bedrijf (zoals bijvoorbeeld een kloosterboerderij). Van de hoofdberoepsbedrijven hebben 23 bedrijfshoofden een neven- beroep dat soms wel en soms niet aan de landbouw verwant is. Het aantal agrarische bedrijven verminderde in de afgelopen periode met 34 of met 2,1% per jaar. In Zuid-Limburg verminderde het aan- tal bedrijven met circa 2% per jaar. Dit was wat sneller dan gemiddeld in de provincie Limburg, waar het aantal bedrijven met 1,2% verminderde. Dit kan gedeeltelijk worden verklaard uit het feit dat men in Zuid-Limburg later dan elders in Limburg op tank- melken is overgegaan 2). Het aantal hoofdberoepsbedrijven vermin- derde sneller (2,6% per jaar) dan het aantal nevenbedrijven (1% per jaar).

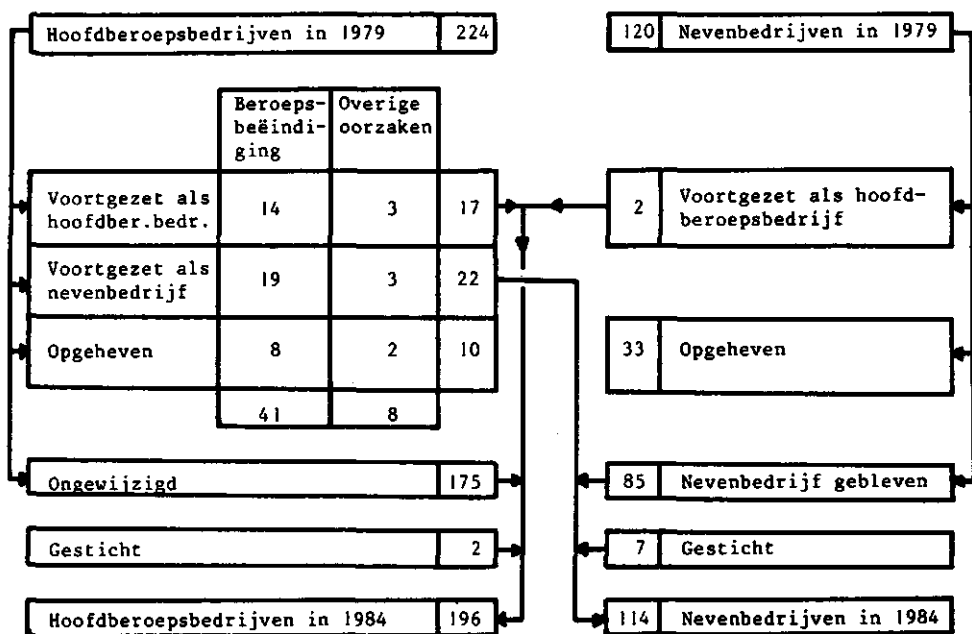
In figuur 2.1 wordt nader ingegaan of de afname van het aan- tal bedrijven en de achtergronden ervan. Tegenover het opheffen van 10 hoofdberoepsbedrijven en de overgang van 22 hoofdberoeps- bedrijven naar een andere beroepsgroep, stonden 2 stichtingen van nieuwe bedrijven en gingen 2 bedrijven over van de groep nevenbe- drijven naar hoofdberoepsbedrijven. Ook in de groep nevenbedrij- ven kwamen veel veranderingen voor. Al deze veranderingen gingen samen met wisselingen in het grondgebruik waarop later zal worden ingegaan.

In de periode 1979-1984 zijn 32 bedrijven als hoofdberoeps- bedrijf verdwenen: 27 bij beroepsbeëindiging door ouderen en 5 door overige oorzaken. Beroepsbeëindiging op grond van de leef- tijd is dus de belangrijkste oorzaak van het verdwijnen van be- drijven uit deze categorie. In 20% van de 41 gevallen van be- roepsbeëindiging verdween het bedrijf in zijn geheel. Dit waren voor een groot deel bedrijven met een kleine oppervlakte cultuur- grond. In 34% van de gevallen waarbij het bedrijfshoofd zijn be- roep beëindigde werd het bedrijf overgenomen (in alle gevallen door een zoon of schoonzoon) en als hoofdberoepsbedrijf voortge- zet.

1) Zie bijlage 1 voor begripsomschrijving.

2) Zie: G. Bruurs de regionale ontwikkeling van het tankmelken in Nederland, LEI 1979.

Figuur 2.1 Veranderingen in het aantal hoofdberoeps- en nevenbedrijven



3. Grondgebruik en produktiesamenstelling

- Grondgebruik

Momenteel beslaat de oppervlakte van alle bedrijven groter dan 10 sbe 5455 ha gemeten maat. In het vervolg wordt deze oppervlakte in beschouwing genomen tenzij anders wordt vermeld. Het gaat hierbij om de grond van bij het onderzoek betrokken bedrijven (criterium hoofdbedrijfsgebouw in het blok). In paragraaf 1.2 is reeds aangegeven dat deze oppervlakte niet exact gelijk is aan de in het gebied gelegen cultuurgrond.

Meer dan de helft van de oppervlakte cultuurgrond bestaat uit grasland. Het grasland ligt vooral in de dalen en op de hellingen. Akkerbouw wordt vooral op de meer vlakke plateaus bedreven. Het bouwland beslaat ruim 40% van de oppervlakte cultuurgrond. Granen, snijmais en suikerbieten zijn daarbij de belangrijkste gewassen. Tuinbouwgrond maakt nog geen 2% van de totale oppervlakte cultuurgrond uit. Het gaat hierbij voornamelijk om fruitteelt. De boomgaarden liggen vooral rond de dorpen en op minder steile hellingen in de dalen.

Het areaal grasland nam in de afgelopen periode met 82 ha (of 2,6%) af. Aangezien ook de totale oppervlakte cultuurgrond wat afnam (met 1,3%) was de invloed hiervan op de relatieve betekenis van het grasland niet zo sterk. Bovendien werd de afname van het grasland opgevangen door een toename van het snijmaisareaal, daardoor bleef het totale areaal voedergewassen t.b.v. de rundveehouderij vrijwel gelijk. Deze verschuiving van grasland naar snijmais deed zich vooral voor bij nevenbedrijven. Tegenover een afname van het areaal grasland aldaar van 10% stond een toename van het areaal snijmais van 43%. Veel nevenbedrijven hebben hun grasland of althans een flink deel daarvan niet voor eigen gebruik nodig. Zij kunnen dus hun overcapaciteit verhandelen. Het is dan waarschijnlijk voordeliger dit in de vorm van snijmais te doen. Snijmais is relatief eenvoudig te telen. Bij inschakeling van een loonwerker voor bepaalde werkzaamheden is de teelt ook zonder veel arbeid te verrichten. Een bijkomend voordeel is nog dat op bouwland dat voor snijmais bestemd is veel mest kan worden uitgereden. Op veel akkerbouwbedrijven wordt snijmais tegenwoordig in de vruchtwisseling opgenomen. Het areaal snijmais breidde zich in Mergelland-Oost overigens minder snel uit dan in totaal Zuid-Limburg, waar de uitbreiding op haar beurt weer achterbleef bij die van totaal Nederland.

Het areaal bouwland dat niet voor voedergewassen bestemd is bleef in de afgelopen periode op de hoofdberoepsbedrijven gelijk. Bij de nevenbedrijven was hierbij is sprake van een afname met ongeveer 20%. De interne verschuivingen tussen verschillende gewassen waren groter. Het areaal granen nam in betekenis af,

terwijl er sprake was van een uitbreiding van de arealen aardappelen en suikerbieten. Dergelijke schommelingen worden wellicht ingegeven door de marktsituatie en ook de vruchtwisseling kan hierbij een rol spelen.

Van meer structurele aard is de afname van het areaal fruit. Hoewel hieromtrent voor het studiegebied als zodanig geen betrouwbare gegevens voorhanden zijn mag worden aangenomen dat de ontwikkeling zich hier overeenkomstig aan de ontwikkeling in geheel Limburg heeft voltrokken. De fruitteelt die zich tegen het eind van de 19e eeuw onder toenemende vraag vanuit het Ruhrgebied vooral in Zuid-Limburg sterk ontwikkelde, kon tot het eind van de 60-er jaren worden gehandhaafd in de vorm van hoogstamboomgaarden. In de 60-er en 70-er jaren zijn veel van deze boomgaarden onder druk van de slechte prijsontwikkeling van fruit m.b.v. rooipremies verdwenen. Daarvoor in de plaats kwamen laagstamcultures op gespecialiseerde bedrijven. Maar het totale areaal fruit liep in die periode mede onder voortdurende slechte rentabiliteit in die sector met meer dan de helft terug. In Mergelland-Oost heeft de fruitteelt zich nooit zo sterk ontwikkeld als in de rest van Zuid-Limburg. Het areaal fruit verminderde er in de periode 1979-1984 nog met bijna 20%. Tabel 3.1 geeft een overzicht van het grondgebruik en de recente ontwikkeling daarin.

De cultuurgrond is voor circa 40% eigendom van de gebruikers, daarmee ligt men flink onder het Limburgse gemiddelde maar met het gemiddelde van geheel Zuid-Limburg verschilt het niet veel. Bij de nevenbedrijven is het percentage grond in eigendom hoger dan bij de hoofdberoepsbedrijven. Aan de hand van gegevens van de landbouwtelling 1983 van de gemeenten Simpelveld, Vaals en Wittem, die samen veruit het grootste deel van het blok uitmaken, is te zien dat 90% van het pachtland in eigendom is bij particulieren, het aandeel van collega-landbouwers of tuinders hierin is niet erg groot (13%), dat van buitenlandse verpachters is nog kleiner (7%). Ook van familie (ouders of schoonouders) wordt betrekkelijk weinig gepacht (15% van het areaal pachtland in eigendom bij familie). Gezien het feit dat overlappingsen in voornoemde groepen niet uitgesloten zijn ligt het voor de hand te veronderstellen

Tabel 3.1 Rechtsvorm van grondgebruik in 1984

Beroepsgroep	Eigendom-gebruiker		Pacht ha 2)	Totaal ha
	ha	% 1)		
Hoofdberoepsbedrijven	1.772	39	2.760	4.532
Nevenbedrijven	540	59	383	923
Alle bedrijven	2.312	42	3.143	5.455

1) Van de totale oppervlakte cultuurgrond.

2) Inclusief overige exploitatiegronden.

Tabel 3.2 Grondgebruik naar beroepsgroep

	Hoofdberoepsbedrijven		Nevenbedrijven		Alle bedrijven			
	1979	1984	1979	1984	1979		1984	
	ha	ha	ha	ha	ha	%	ha	%
Grasland	2658	2634	556	499	3214	58	3133	57
Bouwland	1807	1824	416	414	2223	40	2238	41
w.v. snijmais en voederb.	556	573	133	177	689	12	750	14
Tuinbouwgrond	83	75	8	9	91	2	84	2
w.v. fruitteelt	80	64	5	6	85	2	70	1
Braakland	-	-	1	-	1	0	-	-
Totaal Cultuurgrond	4548	4532	981	923	5529	100	5455	100

dat het aandeel van niet-agrariërs hierin aanzienlijk is (op zijn minst 65%). De overheid en overige rechtspersonen hebben slechts 10% van areaal pachtland in handen, hetgeen laag is in vergelijking tot geheel Limburg (33%). In het gebied zijn veel mondelinge pachtovereenkomsten gesloten (ploegruil kan worden beschouwd als een vorm hiervan). Gezien de rechtsonzekerheid die dergelijke overeenkomsten voor de betrokken partijen met zich meebrengen is het dringend gewenst deze toestand op te heffen (zie ook paragraaf 1.2).

- Produktiesamenstelling

De drie belangrijkste produktietakken in Mergelland-Oost zijn achtereenvolgens de rundveehouderij, de akkerbouw en de intensieve veehouderij. Van deze drie maakt de rundveehouderij bijna twee derde van de produktie-omvang uit. Indien hierbij ook de snijmais wordt gerekend (valt onder akkerbouw, maar staat ten dienste van de rundveehouderij) is dit meer dan twee derde. Naast genoemde produktietakken komt ook nog enig fruit en wat "overige tuinbouw" voor.

De relatieve omvang van een bedrijf of een produktietak kan uit economisch gezichtspunt worden uitgedrukt in sbe. Een sbe staat voor een bepaalde gestandaardiseerde hoeveelheid toegevoegde waarde. Onder invloed van allerlei economische en technische factoren ontwikkelt de toegevoegde waarde per dier of per hectare gewas zich in de loop der tijd echter niet gelijk. De in een bepaald basisjaar als "vaste" verhoudingsgetallen berekende sbe's

Tabel 3.3 Samenstelling van de produktie-omvang in 1984
(sbe-normen 1981)

Bedrijfstak	Hoofdberoeps-bedrijven		Nevenbedrijven		Alle bedrijven	
	sbe	%	sbe	%	sbe	%
Rundveehouderij	24.954	64	1.826	47	26.780	63
Akkerbouw	7.842	20	1.570	40	9.412	21
W.v. voedergew.	2.018	5	658	17	2.676	6
Intensieve veeh.	4.310	11	249	6	4.559	11
Fruit	1.457	4	212	6	1.669	4
Overig tuinbouw	230	1	51	1	281	1
Totaal	38.793	100	3.908	100	42.701	100

zijn dus momentopnamen, ze geven na verloop van tijd geen zuiver beeld meer. Dit is een reden om de sbe-normen periodiek te herzien. Voor het eerste basisjaar van dit onderzoek (1979) gelden normen uit 1975 en voor het laatste jaar normen uit 1981.

De omvang van de agrarische produktie uitgedrukt in standaardbedrijfseenheden nam de afgelopen periode gerekend over alle bedrijven in het gebied met circa 1,4% per jaar toe. In de provincie Limburg bedroeg de groei circa 2% per jaar 1). De totale produktieomvang van de nevenbedrijven in het studiegebied nam echter met 1,5% per jaar af, waardoor de groei in produktieomvang op hoofdberoepsbedrijven op 1,8% per jaar uitkomt. Voor de provincie Limburg zijn op dit punt geen vergelijkbare gegevens beschikbaar, omdat voor Megelland-Oost een aanvullende beroepsindexing heeft plaatsgehad.

- 1) Hierbij dient men in ogenschouw te nemen dat deze cijfers wel een redelijke indruk geven van de veranderingen in de netto-toegevoegde waarde maar niet in de veranderingen in produktie-volume.

4. Bedrijven, grond en produktie naar type

De hoofdberoepsbedrijven zijn naar zes typen onderscheiden (zie tabel 4.1). Het gespecialiseerde rundveehouderijtype vormt met 100 bedrijven de belangrijkste groep. Daarnaast komt op veel bedrijven rundveehouderij in combinatie met vooral akkerbouw of intensieve veehouderij voor. Op 29 bedrijven is akkerbouw de voornaamste bron van inkomsten. Intensieve veehouderij- en fruitteeltbedrijven zijn in het gebied in wat mindere mate vertegenwoordigd.

Uit de tabel komt naar voren dat de gespecialiseerde rundveehouderijbedrijven bijna volledig van de rundveehouderij afhankelijk zijn, temeer daar het bouwland op deze bedrijven voor het overgrote deel uit snijmais bestaat dat ook ten behoeve van die rundveehouderij wordt geteeld. Ook bij de overwegend rundveebedrijven maakt het snijmais een belangrijk deel van het bouwland uit, doch hier is dat aandeel veel geringer dan bij gespecialiseerde rundveehouderijbedrijven.

In 1968 waren er in Limburg nog 3000 ha tot het gemengde bedrijf behorende hoogstamboomgaarden (Huethorst, 1986). Fruitteelt komt tegenwoordig vrijwel alleen nog voor op bedrijven die zich hierin bijna volledig hebben gespecialiseerd. Op gemengde bedrijven maakt tuinbouw nog 8% van de produktie-omvang uit, een deel daarvan betreft bovendien groenten in de open grond.

In de beschouwde periode heeft een aantal verschuivingen van bedrijfstype plaatsgevonden. Aan de overgang naar een ander type kunnen drie oorzaken ten grondslag liggen, te weten: uitbreiding in een bepaalde produktierichting al of niet gecombineerd met inkrimping van een andere produktierichting (specialisatie of ontmenging) en aanpassingen aan het sbe-normenstelsel. Welk van de drie er in een bepaald geval de overhand heeft gehad is niet eenvoudig te achterhalen.

In de afgelopen periode verdween 16% van de gespecialiseerde rundveehouderijbedrijven uit de groep van hoofdberoepsbedrijven. Toch verminderde het aantal bedrijven van dit type met niet meer dan 10%. Tegenover het verdwijnen van bedrijven uit de groep van hoofdberoepsbedrijven en de overgang van een aantal bedrijven naar vooral het overige rundveehouderijtype (de overgang naar dit type ligt voor de hand, vee afstoten of het areaal snijmais uitbreiden kan reeds zo'n overgang bewerkstelligen) stond vooral een toetreding van een groter aantal bedrijven uit diezelfde groep tot het gespecialiseerde type. Het overige rundveehouderijtype is trouwens evenals het gemengde type veel betrokken geweest bij bedrijfstypeveranderingen (zie tabel 4.2). Gezien hun aard is dat ook niet verwonderlijk. Per saldo gingen er uit deze groepen meer naar andere types over dan dat er uit andere types toetraden. Dit resulteerde dan ook in een nogal spectaculair uitziende daling van het aantal bedrijven in deze groepen, terwijl de vermindering

Tabel 4.1 Aantal bedrijven, grondgebruik en produktiesamenstelling naar type in 1984

Type	Aantal bedrij- ven	Grondgebruik (%)			Produktiesamenst. (%)			
		gras- land	bouw- land	tuin- bouw- grond	ak- ker- bouw	rund- vee- houd.	int. vee- houd.	tuin- bouw
Gesp.rundv. houderijbedr.	100	88	12	0	5	94	1	0
Ov. rundv.h. bedr.	27	55	45	0	23	70	7	0
Akkerbouwbedr.	29	14	85	1	83	13	3	1
Int.veeh.bedr.	11	52	48	0	8	17	75	0
Fruitteelt be- drijven	6	5	13	82	2	0	0	98
Gemengde bedr.	<u>23</u>	<u>37</u>	<u>60</u>	<u>3</u>	<u>33</u>	<u>41</u>	<u>18</u>	<u>8</u>
Totaal	<u>196</u>	<u>58</u>	<u>40</u>	<u>2</u>	<u>20</u>	<u>64</u>	<u>11</u>	<u>5</u>
Nevenbedr.	114	54	45	1	40	47	6	7

Tabel 4.2 Overgangen van bedrijven naar bedrijfstype tussen 1979 en 1984 (hoofdberoepsbedrijven)

Situatie 1979	Situatie in 1984						
	ver- dwe- nen	gesp. rund- veeh.	overig rundv. houd.	akker- bouw	int. veeh.	fruit- teelt	ge- mengd tot.
Gesp.rundv.h.	18	85	6	1	-	-	111
Overig.rundv.h.	4	12	15	4	-	-	41
Akkerbouw	7	-	-	16	-	-	23
Intens.veeh.	-	-	-	-	8	-	9
Fruitteelt	1	-	-	-	-	6	8
Gemengd	2	2	5	6	3	-	32
Gesticht	-	1	1	2	-	-	4
Totaal	<u>32</u>	<u>100</u>	<u>27</u>	<u>29</u>	<u>11</u>	<u>6</u>	<u>228</u>

door opheffing of de overgang naar de groep nevenbedrijven niet zo opvallend was. Het tegenovergestelde deed zich voor bij akkerbouwbedrijven. Terwijl er relatief veel meer hoofdberoepsbedrijven verdwenen dan bij andere bedrijfstypes nam toch het aantal bedrijven in deze groep toe, vooral door overgangen vanuit het

overig rundveehouderij- en gemengde bedrijfstype. Fruitteeltbedrijven en intensieve veehouderijbedrijven waren relatief weinig bij bedrijfstypewisselingen betrokken.

5. Grondverkeer en bedrijfsoppervlakte

- Grondverkeer

In Mergelland-Oost is in de periode 1979-1984 circa een vijfde van de grond van gebruiker gewisseld, bij overdracht, opheffing of verkleining van bedrijven. Dit ligt in de orde van grootte van een aantal andere landinrichtingsgebieden. Bedrijfsvergrotingen door grondtransacties met bedrijven buiten het studiegebied zijn niet meegenomen en gronden die in de beschouwde periode meerdere malen van gebruiker zijn gewisseld zijn slechts één keer geteld. De gemiddelde oppervlakte van de overgedragen bedrijven bedroeg 20 ha. Een belangrijk deel van de overdracht van grondgebruikersrechten heeft plaats binnen de familiekring. Dit betreft bijna alle grond bij bedrijfsoverdracht. Ook bij opheffing en verkleining kunnen veel overdrachten "onderhands" geschieden. Het is daarom moeilijk aan te geven hoeveel grond "vrij" op de markt beschikbaar komt. Bedrijfsverkleining vond voor 33% plaats op hoofdberoepsbedrijven, voor 36% op nevenbedrijven en voor 31% op bedrijven die van de groep hoofdberoepsbedrijven overgingen naar de nevenbedrijven. In verhouding tot hun aandeel van de totale oppervlakte cultuurgrond kwamen er bij de nevenbedrijven dus meer bedrijfsverkleiningen voor dan bij de hoofdberoepsbedrijven.

Tabel 5.1 Grondverkeer 1979-1984

	Ha	% per jaar
Opp. van geregistreerde cultuurgrond gem. 1979-1984:	5.492	-
van gebruikers gewisseld, totaal	1.035	3,5
- door bedrijfsoverdracht: aan familie	444	1,6
aan vreemden	55	0,2
- door opheffing van bedrijven 1)	274	1,0
- door verkleining van bedrijven	262	0,9

1) Exclusief grond die bedrijfsopheffers zelf nog in handen hebben.

Tabel 5.1 laat zien dat het vrije grondverkeer, hoewel niet helemaal zuiver gemeten, ongeveer 2% per jaar belooft.

In totaal hebben 108 hoofdberoepsbedrijven hun bedrijf met gemiddeld meer dan 4 ha weten te vergroten. Vooral de overige rundveehouderijbedrijven waren op dit gebied actief (26 bedrijven met gemiddeld bijna 6 ha). De akkerbouwbedrijven zijn op dit punt

achtergebleven (9 bedrijven met gemiddeld nog geen 2 ha). Daartegenover hebben 45 bedrijven hun bedrijf met gemiddeld 2 ha verkleind (zie ook tabel 5.2).

Tabel 5.2 Mutaties bedrijfsoppervlakte hoofdberoepsbedrijven

	Gelijk gebleven	Vergroot	Verkleind	Opgeheven
Aantal bedrijven	39	108	45	10
Ha (mutaties totaal)	0	455	88	167
Ha per bedrijf	0	4,21	1,95	16,7

Het zijn vooral bedrijven tussen de 20 en 30 ha geweest die in verhouding veel grond hebben aangetrokken (zie tabel 5.3).

Tabel 5.3 Mutaties bedrijfsoppervlakte hoofdberoepsbedrijven

Oppervlakte in 1979	Aantal bedr.in 1979	Verdwe- nen	Waarvan			
			vergroot	gem.ha vergro- ting	verkl. gem.ha verklei- ning	gem.ha verklei- ning
0 - 10 ha	31	8	8	2,4	9	0,9
10 - 15 ha	55	11	24	2,5	8	0,9
15 - 20 ha	46	6	27	4,1	7	1,6
20 - 30 ha	62	6	36	5,0	9	1,3
30 - 50 ha	22	1	10	7,1	8	5,1
50 ha en meer	8	8	3	4,3	4	2,8
Totaal	224	32	108	4,2	45	2,0

Over het algemeen kan echter worden gesteld dat er over de gehele linie sprake is geweest van een duidelijke tendens tot schaalvergroting. Van oorsprong grotere bedrijven hebben daarbij kennelijk meer mogelijkheden gezien het feit dat zij per bedrijf gemiddeld een grotere oppervlakte aantrokken. Daartegenover staat dat bij een aantal grotere bedrijven de behoefte tot verdere uitbreiding kennelijk niet meer aanwezig was of dat zelfs een flinke inkrimping mogelijk danwel noodzakelijk scheen te zijn. Omtrent de factoren die hierbij een rol spelen is nog weinig bekend.

Voor de verdeling van de bedrijven naar oppervlakte komt het er uiteindelijk globaal op neer dat het aantal bedrijven beneden

de 30 ha is afgenomen en het aantal bedrijven daarboven is toegenomen (tabel 5.4).

Tabel 5.4 Aantal bedrijven naar oppervlakte

Bedrijfs- oppervlakte	Hoofdberoeps- bedrijven		Nevenbedrijven		Alle bedrijven	
	1979	1984	1979	1984	1979	1984
Tot 5 ha	3	5	33	29	36	34
5 - 10 ha	28	16	53	53	81	69
10 - 15 ha	55	34	23	21	78	55
15 - 20 ha	46	43	6	6	52	49
20 - 30 ha	62	55	2	4	64	59
30 ha en meer	30	43	3	1	33	44
Totaal bedrijven	224	196	120	114	344	310
Totaal ha	4.548	4.532	981	923	5.529	5.455
Ha per bedrijf	20,3	23,1	8,2	8,1	16,1	17,6

Grondverkeer heeft niet per definitie betrekking op uitsluitend wisselingen van grond tussen agrariërs onderling. Ook t.b.v. niet-agrarisch grondgebruik is grondverkeer mogelijk. Van de uit de registratie geraakte bedrijven 1) is bekend dat zij 91 ha zelf in handen hebben gehouden, er werd van hen geen grond voor niet-agrarische doeleinden onttrokken. Wel kan eventueel via verkleining van bedrijven cultuurgrond aan het agrarisch gebruik zijn onttrokken.

De geregistreerde oppervlakte cultuurgrond van de bedrijven in het studiegebied nam de afgelopen periode met circa 75 ha af. Vooral onder nevenbedrijven nam het grondgebruik af (zie tabel 5.3). In de studieperiode nam de oppervlakte van de gezamenlijke hoofdberoepsbedrijven met 16 ha af, maar het aantal bedrijven nam sneller af. De gemiddelde oppervlakte van de hoofdberoepsbedrijven steeg dan ook met 2,8 ha tot 23,1 ha.

- Bedrijfsoppervlakte

De gemiddelde oppervlakte van alle geregistreerde bedrijven in het gebied bedraagt 17,6 ha. Dit ligt op een hoger niveau dan het Limburgse gemiddelde dat 10,9 ha bedraagt. Dit zegt echter nog niet alles daar de optimaal geachte bedrijfsoppervlakte samenhangt met het bedrijfstype. Zo kunnen bijvoorbeeld rundveehouderijbedrijven met minder grond toe om een aan de akkerbouwbe-

1) Opgeheven of kleiner dan 10 sbe geworden.

drijven gelijkwaardig inkomen te behalen. Tabel 5.5 laat de verschillen in bedrijfsoppervlakte voor de types in het gebied zien. Vergelijking tussen bedrijfstypes van Mergelland-Oost met andere gebieden geeft een beter inzicht in de verhoudingen. Het basismateriaal voor een verantwoorde vergelijking ontbreekt echter. Indicaties kunnen niettemin worden verkregen door een vergelijking te trekken met de bedrijven naar bedrijfstype in een studie van B.T.M. Huethorst (1986) waar 1983 het basisjaar is. Vermoedelijk zijn de gespecialiseerde rundveebedrijven in het gebied van ongeveer gelijke grootte als in Limburg, de fruitteeltbedrijven iets groter. De gemengde veehouderijbedrijven alsmede de akkerbouw- en de intensieve veehouderijbedrijven zijn in het studiegebied veel groter dan gemiddeld in Limburg.

Tabel 5.5 Aantal en oppervlakte van de hoofdberoepsbedrijven in 1984 naar bedrijfstype

Bedrijfstype	Aantal bedrijven naar ha per bedrijf						Hectaren	
	tot 10	10- 15	15- 20	20- 30	30	to- taal	to- taal	per bedr.
Gesp.rundveeh.bedr.	8	19	27	30	16	100	2055	20,6
Ov. rundveeh.bedr.	1	4	6	7	9	27	704	26,1
Akkerbouwbedrijven	-	5	4	9	11	29	956	33,0
Int. veehoud.bedr.	6	2	2	-	1	11	139	12,6
Fruitteeltbedrijven	4	1	-	1	-	6	59	9,8
Gemengde bedrijven	2	3	4	8	6	23	618	26,9
Totaal	21	34	43	55	43	196	4532	23,1

6. Arbeidskrachten

6.1 Arbeidsvolume

Momenteel werken er op de 196 hoofdberoepsbedrijven 343 vaste arbeidskrachten 1): 264 mannelijke en 79 vrouwelijke. Dit komt neer op 1,75 arbeidskrachten per bedrijf. Het aantal vaste arbeidskrachten nam op het eerste gezicht met 4,9% per jaar veel sneller af dan het aantal bedrijven. Het aantal vrouwen daalde daarbij vele malen sneller (12,5% per jaar) dan het aantal mannen (1,9% per jaar). Tussen 1979 en 1984 is echter de telgrens voor vaste arbeidskrachten verlegd, waardoor juist een groot aantal vrouwen in 1984 niet meer bij deze categorie is gerekend. Het totaal aantal in de land- en tuinbouw werkzame personen, dus inclusief personen die niet volledig of onregelmatig meewerken, nam op de hoofdberoepsbedrijven af met 2% per jaar tot 456 in 1984.

Tabel 6.1 Aantal vaste arbeidskrachten op hoofdberoepsbedrijven
1)

Arbeidskrachten	Mannen		Vrouwen		Mannen en vrouwen	
	1979	1984	1979	1984	1979	1984
Bedrijfshoofden	234	200	-	-	234	200
Echtgenoten/bedr.hoofden	-	-	149	78	149	78
Kinderen	41	51	1	1	42	52
Inwonende familieleden	5	6	-	-	5	6
Niet-gezinsarbeidskrachten	10	7	1	-	11	7
Totaal	290	264	151	79	441	343
Arbeidskrachten per bedrijf	1,29	1,35	0,67	0,40	1,96	1,75

- 1) Regelmatig werkzame arbeidskrachten die in 1984 20 uur of meer per week meewerken (15 uur of meer per week in 1979).

De gemiddelde mannelijke arbeidsbezetting per bedrijf op hoofdberoepsbedrijven nam iets toe en ligt momenteel op 1,35 man per bedrijf. Uitgaande van de vaste mannelijke arbeidsbezetting bestaat tweederde van de bedrijven uit eenmansbedrijven. Op de andere bedrijven werken meest 2 mannelijke arbeidskrachten.

Het totale arbeidsvolume kan ook worden uitgedrukt in arbeidsjaareenheden, waarbij één arbeidsjaareenheid overeenkomt met de arbeid van 1 persoon in 1 jaar bij een 40-urige werkweek. Op deze manier worden dus alle arbeidskrachten onder één noemer ge-

bracht. Op de hoofdberoepsbedrijven bedraagt het totale arbeidsvolume momenteel 344 AJE (1,76 AJE per bedrijf) en op de nevenbedrijven 83 AJE (0,73 AJE per bedrijf). Aangezien het gemiddelde aantal arbeidskrachten op de nevenbedrijven 1,75 bedraagt kan ook worden gesteld dat de arbeidskrachten hier gemiddeld minder dan 20 uur per week op het bedrijf werkzaam zijn.

6.2 Leeftijd van de bedrijfshoofden en bedrijfsopvolging

Meer dan de helft (57%) van het aantal bedrijfshoofden is ouder dan 50 jaar. Dit is een vrij hoog percentage, maar in tegenstelling tot vele andere gebieden in Nederland nam het aantal oudere bedrijfshoofden de afgelopen periode hier niet veel meer toe. De ontwikkeling van de leeftijdsopbouw vertoont geen bijzonder beeld: het aantal bedrijfshoofden ouder dan 55 of jonger dan 40 jaar nam relatief gesproken wat toe.

Tabel 6.2 Leeftijd, bedrijfshoofden en opvolgingssituatie (hoofdberoepsbedrijven)

Leeftijd bedrijfs- hoofd	Bedrijfshoofden				Aantal bedrijven in 1984		
	aantal		percentage		met op- volger	zonder opvolg.	
	1979	1984	1979	1984		opvol- ger	onbekend
Tot 40 jaar	45	44	20	22	-	-	-
40 - 50 jaar	53	41	24	21	-	-	-
50 - 55 jaar	51	27	19	14	15	4	8
55 - 60 jaar	39	38	17	19	23	12	3
60 jaar e.o.	45	46	20	24	21	18	7
Totaal bedr.	224	196	100	100	59 1)	34	18

1) 10 bedrijven met meer dan 1 opvolger.

Van 111 bedrijfshoofden van 50 jaar of ouder op de hoofdberoepsbedrijven heeft 53% een opvolger. Meestal is dit een zoon. Wanneer daarbij de helft van de bedrijven waarop de opvolging nu nog onzeker is, wordt meegerekend, heeft 68% een opvolger (op bedrijven met een omvang boven 150 sbe is dit 84%). Op een aantal bedrijven (9%) is meer dan één opvolger aanwezig. Dit betreft voor het merendeel bedrijven die groter zijn dan 190 sbe. Niet alle opvolgers werken momenteel als regelmatig werkzame arbeidskracht op het bedrijf mee, zeker meer dan een kwart is nog studevend of werkt elders. Het percentage bedrijven dat na beroepsbeëindiging van het oudere bedrijfshoofd in de periode 1979-1985 daadwerkelijk is overgenomen bedroeg 34%. Meestal werd het be-

drijf overgenomen door een zoon of schoonzoon van het vroegere bedrijfshoofd. Slechts sporadisch werd het bedrijf overgenomen door iemand die van landbouw niet zijn hoofdberoep maakte.

7. Bedrijfsomvang en inkomenssituatie naar type

- Bedrijfsomvang

De produktieomvang per bedrijf gerekend over alle bedrijven ligt met 138 sbe in Mergelland-Oost circa 15 sbe boven het gemiddelde in Zuid-Limburg. Wel ligt dit circa 30 sbe onder het Limburgse en Nederlandse gemiddelde. De 114 nevenbedrijven in Mergelland-Oost hebben echter met hun gemiddelde van 34 sbe een sterk drukkend effect op de gemiddelde bedrijfsomvang in het gebied. De positie van de hoofdberoepsbedrijven ten opzichte van het Limburgse gemiddelde blijft hierdoor onduidelijk. Gemiddeld hebben de hoofdberoepsbedrijven een produktieomvang van 198 sbe (en dat is beduidend meer dan in een aantal andere landinrichtingsgebieden). De groei hierover in de afgelopen periode bedroeg 4,6% per jaar. De akkerbouwbedrijven blijven duidelijk op een lager niveau ten opzichte van de rest. De afgelopen periode viel er op deze bedrijven en op de gemengde bedrijven nauwelijks enige groei te constateren. Wel kan worden opgemerkt dat bedrijven van deze types in Mergelland-Oost vermoedelijk groter in omvang zijn dan gemiddeld in Limburg. Daartegenover staat dat de gespecialiseerde rundveehouderijbedrijven (in Mergelland-Oost de grootste groep) in omvang vermoedelijk achterblijven bij Limburg.

Ongeveer de helft van het aantal rundveehouderijbedrijven heeft momenteel een te kleine omvang om het bedrijfshoofd en zijn gezin een voldoende bestaansbasis te bieden en ruimte te geven voor reserveringen die voor het voortbestaan van het bedrijf noodzakelijk zijn (van Berkel, van Leeuwen en van der Ploeg, 1981). Daarvoor is tegenwoordig namelijk circa 190 sbe nodig. Op bedrijven van deze omvang waren landelijk circa 1,5 volwaardige arbeidskrachten werkzaam.

Naarmate de leeftijd van het bedrijfshoofd toeneemt neemt ook de gemiddelde bedrijfsomvang toe tot en met de categorie 40 tot 50-jarigen, daarna neemt de gemiddelde bedrijfsomvang weer af. Opvallend is daarbij dat de gemiddelde oppervlakte over de gehele linie ongeveer hetzelfde is. (In geen van de onderscheiden groepen bedraagt het verschil meer dan 2 ha (of 10%), terwijl het verschil in bedrijfsomvang tussen de leeftijdscategoriën 40-50 en 60 en ouder b.v. meer dan 100% bedraagt.) Wanneer de groei van de bedrijven die ook in het eerste jaar al tot de groep van hoofdberoepsbedrijven behoorden bekeken wordt, dan blijkt dat alleen bedrijven van bedrijfshoofden in de leeftijdscategorie van ouder dan 60 jaar niet zo sterk zijn gegroeid.

Bedrijven van bedrijfshoofden in de leeftijdscategoriën 25-30, 40-45 en 50-55 zijn het meest gegroeid. De relatief kleine omvang van bedrijven van jongere bedrijfshoofden kan dan ook

Tabel 7.1 Hoofdberoepsbedrijven naar bedrijfsomvang en -type in 1984

Bedrijfstype	Aantal bedrijven met ...					Sbe per bedrijf		Groei in %/jaar
	tot 130	130- 190	190- 250	250 e.m.	to- taal	1979	1984	
Gesp.rundv.bedr.	28	23	22	27	100	146	190	5,4
Ov. rundv.bedr.	6	6	8	7	27	154	205	5,9
Akkerbouwbedr.	19	3	3	4	29	151	154	0,4
Int. veeh.bedr.	3	3	1	4	11	188	334	12,2
Fruitteltebedr.	1	3	-	2	6	174	209	3,7
Gemengde bedr.	9	3	3	8	23	200	213	1,3
Subtotaal	66	41	37	52	196	158	198	4,6
Nevenbedrijven					114	35	34	-0,6
Totaal					310	115	138	3,7

slechts voor een deel worden verklaard uit het feit dat zij nog aan de opbouw van hun bedrijf zouden werken. Toetreding van jonge bedrijfshoofden met een kleiner bedrijf lijkt een belangrijker factor te zijn geweest (zie verdeling). In dat verband is het zinnig om eens na te gaan hoe het met de bedrijfsomvang van oudere bedrijfshoofden met een opvolger staat.

De bedrijven van oudere bedrijfshoofden met een opvolger hebben een gemiddelde omvang van 235 sbe en dat is meer dan de huidige omvang van bedrijven die in de afgelopen periode zijn overgedragen. Het ligt ook beduidend boven de gemiddelde omvang van de hoofdberoepsbedrijven in het gebied. Deze bedrijven zijn in de afgelopen periode ook vrij sterk gegroeid (dat was ook wel te verwachten aangezien enerzijds veel van deze bedrijven tijdelijk inkomen moeten bieden aan twee personen en anderzijds er over het algemeen naar zal worden gestreefd een voor de opvolger zo gunstig mogelijke uitgangssituatie te creëren). Ten opzichte van hun voorgangers is er dus voor de huidige opvolgers veel ten goede veranderd.

De bedrijven waarvan de opvolging nog niet vast staat zijn over het algemeen een stuk kleiner van omvang (148 sbe) en ze zijn in de afgelopen periode ook niet gegroeid. In deze groep komen relatief veel akkerbouwbedrijven voor. Gemiddeld hebben deze akkerbouwers nog geen 19 ha.

De bedrijven zonder opvolger hebben een gemiddelde omvang van 95 sbe. Ten opzichte van 1979 zijn ze nog 6% kleiner geworden. Meer dan de helft van de bedrijfshoofden zonder opvolger is ouder dan 60 jaar.

De gemiddelde omvang per vaste arbeidskracht ligt in Mergelland-Oost bij de hoofdberoepsbedrijven op 113 sbe. De gemiddelde omvang per AJE bedraagt eveneens 113 sbe. In vergelijking met Zuid-Limburg ligt de omvang per vaste arbeidskracht op alle bedrijven ruim 10% hoger.

- Inkomenssituatie

In het voorgaande is een beeld geschetst van de situatie op agrarische bedrijven in het onderzoeksgebied aan de hand van gegevens uit landbouwtellingen. Daarbij zijn geen bedrijfseconomische kengetallen opgenomen. Deze zijn ook niet voor alle bedrijven in het gebied beschikbaar. Om toch een indruk van de inkomenssituatie op de bedrijven te kunnen geven, is gebruik gemaakt van gemiddelde gegevens over de arbeidsopbrengst van bedrijven uit het LEI-boekhoudnet over de laatste 4 jaar. Vermenigvuldiging van de gemiddelde arbeidsopbrengst per sbe van relevante groepen bedrijven uit het boekhoudnet met de produktieomvang per bedrijf of per arbeidskracht van overeenkomstige groepen bedrijven in het gebied levert indicaties voor de arbeidsopbrengst per bedrijf en per arbeidskracht in het studiegebied. Bij de interpretatie van de gegevens dient men rekening te houden met het feit dat is gezocht naar min of meer met de bedrijfstypen in het gebied overeenkomstige groepen van bedrijven uit het LEI-boekhoudnet en dat hiertussen dus verschillen in de bedrijfsstructuur zullen bestaan. Verder laten de bedrijfsresultaten over het algemeen een grote spreiding rond het gemiddelde zien. In bijlage 2 worden de met elkaar corresponderende groepen aangegeven en op een aantal punten vergeleken.

De arbeidsopbrengst van een bedrijf is gelijk aan het nettooverschot vermeerderd met de berekende of betaalde kosten van arbeid 1). De arbeidsopbrengst is niet (per definitie) gelijk aan het gezinsinkomen, fiscaal inkomen of besteedbaar inkomen. Door andere opbrengsten dan die uit arbeid liggen deze vaak hoger.

Er zijn natuurlijk nog andere kengetallen die medebepalend zijn voor of een ander licht werpen op de bedrijfsresultaten. De arbeidsopbrengst geeft echter een duidelijk inzicht in de beloning die de boer en zijn medewerkers ontvangen voor de verrichte arbeid. In die zin vormt het een vergelijkingsbasis voor arbeidsbeloningen buiten de agrarische sector.

In 1984 lag het gemiddelde bruto-loon van niet-agrarische werknemers, het zogenaamde paritaire inkomen, op 37.200 gulden (Stichting O&S fonds voor de landbouw, 1984). De gemiddelde arbeidsopbrengst per arbeidskracht op de hoofdberoepsbedrijven lag in Mergelland-Oost met circa 34.000 gulden daar niet ver onder. Uit tabel 7.2 komt echter naar voren dat op ruim de helft van het aantal hoofdberoepsbedrijven de arbeidskrachten minder verdienen

1) Zie voor een nadere toelichting: Bedrijfsuitkomsten in de landbouw 1984/85.

dan werknemers buiten de landbouw. Dit betreft meer dan 200 arbeidskrachten, waarvan ongeveer 150 mannelijke. Het wettelijke minimumloon in Nederland kwam in 1984 inclusief vakantietoeslag neer op ruim 25.000 gulden per jaar. Voor circa een derde van de arbeidskrachten in het studiegebied is de arbeidsopbrengst kleiner dan het wettelijke minimumloon.

Tabel 7.2 Bedrijven en arbeidskrachten naar arbeidsopbrengst per vaste arbeidskracht in 1984 op hoofdberoepsbedrijven

Arbeitsopbrengst per arbeidskracht (gld.)	Aantal bedrijven	Aantal regelmatig werkzame arbeidskrachten		
		manne- lijke	vrouwe- lijke	totaal
Tot 25.000	67	90	33	123
25.000 - 35.000	46	61	23	84
35.000 - 50.000	43	61	17	78
50.000 en meer	40	52	6	58
Totaal	196	264	79	343

Tabel 7.3 Bedrijven en arbeidskrachten naar arbeidsopbrengst per bedrijf in 1984 op hoofdberoepsbedrijven

Arbeitsopbrengst per bedrijf (gld.)	Aantal bedrijven	Aantal regelmatig werkzame arbeidskrachten		
		manne- lijke	vrouwe- lijke	totaal
Tot 25.000	32	32	11	43
25.000 - 35.000	34	45	13	58
35.000 - 50.000	23	27	5	32
50.000 en meer	107	160	50	210
Totaal	196	264	79	343

Veel bedrijven in Mergelland-Oost zijn gezinsbedrijven. In dat verband geeft het arbeidsinkomen per bedrijf een indicatie omtrent het gezinsinkomen. Op circa twee derde van de bedrijven wordt een arbeidsopbrengst boven de 35.000 gulden gehaald. Gemiddeld ligt de arbeidsopbrengst op de hoofdberoepsbedrijven op ongeveer 60.000 gulden. Door meewerken van vrouw en kinderen wordt op veel bedrijven een hoger inkomen verkregen. Het totale gezinsinkomen lag in 1983/84 op de landbouwbedrijven in Nederland ge-

middeld genomen nog bijna 50% hoger dan de arbeidsopbrengst. Bij het totale gezinsinkomen zijn namelijk ook een berekende vergoeding voor het ingezette vermogen (verminderd met de betaalde rente), incidentele bedrijfsopbrengsten en inkomsten van buiten het bedrijf inbegrepen.

Bij vergelijking van bedrijven van verschillende types (tabel 7.4) is te zien dat vooral intensieve veehouderij, fruitteelt- en gemengde bedrijven over het algemeen hoger arbeidsopbrengsten per bedrijf en per arbeidskracht hebben.

Tabel 7.4 Arbeidsopbrengst per bedrijf en per arbeidskracht naar type op hoofdberoepsbedrijven in 1984

Bedrijfstype	Gemiddelde arbeidsopbrengst	
	per bedrijf	per arbeidskracht
Gespec. rundveebedrijven	55.000	30.000
Overige rundveebedrijven	56.500	31.000
Akkerbouwbedrijven	45.000	32.500
Intensieve veehouderijbedrijven	104.000	52.000
Fruitteeltbedrijven	83.000	45.500
Gemengde bedrijven	71.500	44.500
Totaal	59.000	34.000

8. Produktietakken

8.1 Rundveehouderij

De rundveehouderij is qua produktieomvang veruit de grootste produktietak in Mergelland-Oost. Zij omvat 100 bedrijven die zich geheel of vrijwel geheel op de rundveehouderij hebben toegelegd en 27 bedrijven waarvan de belangrijkste poot wordt gevormd door de rundveehouderij. Daarnaast komt ook op 43 andere bedrijven in meer of mindere mate een vorm van rundveehouderij voor.

Het areaal grasland en voedergewassen is in de periode 1979-1984 op de hoofdberoepsbedrijven iets teruggelopen. Zowel voor de hoofdberoepsbedrijven als voor de nevenbedrijven was sprake van een lichte afname.

Van de 196 hoofdberoepsbedrijven in 1984 houden er 170 rundvee waarvan 146 melkkoeien. Het aantal bedrijven met melkkoeien is sinds 1979 met gemiddeld bijna 3% per jaar afgenomen. Het aantal koeien daarentegen steeg met gemiddeld 1,8% per jaar. Dit resulteerde in een stijging van het gemiddelde aantal koeien per bedrijf van 36 naar 46.

Enerzijds is op een aantal bedrijven de melkveestapel ingekrompen of geheel opgeruimd. Anderzijds hebben vele bedrijven de melkveestapel uitgebreid (zie tabel 8.1).

Tabel 8.1 Overzicht van mutaties in de veestapel op hoofdberoepsbedrijven met koeien

	Aantal bedrijven	Aantal koeien ----- totaal p.bedr.	
1979: Aantal bedrijven met koeien	169	6116	36
1979-1984:			
- Bedrijven opgeheven of naar groep van nevenbedrijven	-17	-323	19
- Bedrijf voortgezet, veestapel:			
geheel afgestoten	-11	-236	21
verkleind 1)	22	-211	10
gelijk gebleven	33	+1	0
vergroot 1)	86	+1157	13
- Bedrijf gekomen uit groep van nevenbedrijven of (op)nieuw in registratie	+5	+181	36
1984: Aantal bedrijven met koeien	146	6685	46

1) Verkleining c.q. vergroting met 3 of meer koeien.

Uit deze cijfers valt op te maken dat tegenover het aantal inkrimpingen met in totaal 770 koeien een aantal uitbreidingen stond van 1339 stuks. Het zijn vooral bedrijven met in 1979 minder dan 25 koeien geweest die de veestapel geheel of gedeeltelijk opruimden of die als hoofdberoepsbedrijf verdwenen. Dit betrof ongeveer 60% van deze bedrijven, terwijl 65% van de bedrijven met veestapels groter dan 25 koeien de veestapel met gemiddeld 14 koeien uitbreidden. Vooral een aantal bedrijven met in 1979 tussen de 25 en 40 koeien is sterk gegroeid. Toch heeft in 1984 nog ruim 60% van het aantal bedrijven met koeien minder dan 50 koeien. Dit betreft vooral bedrijven met een traditionele stal (zie tabel 8.2). Ook van de gespecialiseerde rundveehouderijbedrijven heeft meer dan de helft minder dan 50 koeien. Voor veel gezinsbedrijven in deze categorie zal het moeilijk zijn om op langere termijn de continuïteit te kunnen waarborgen.

Tabel 8.2 Aantal hoofdberoepsbedrijven met koeien in 1984, naar staltype en melkveestapel

Staltype	Aantal bedr. met ... koeien					Aantal koeien per bedrijf
	tot 30	30- 50	50- 70	70 e.m.	to- taal	
Traditionele stal	41	38	7	1	87	30
Ligboxen stal	0	10	21	28	59	68
Totaal	41	48	28	29	146	46

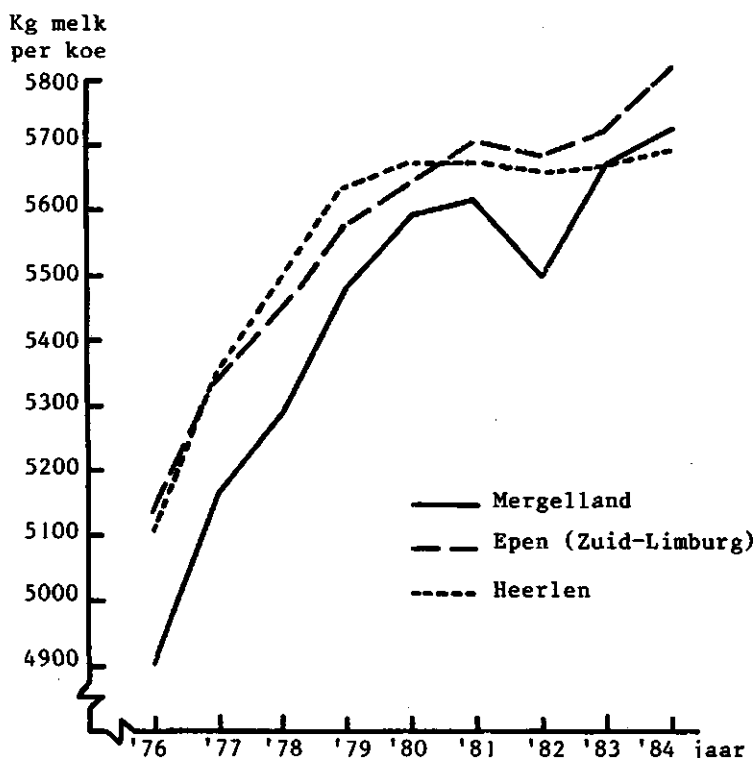
Naast het aantal koeien is in het verleden ook de melkproduktie per koe gestaag toegenomen. In figuur 8.1 zijn gegevens van een drietal melkcontroleverenigingen in het gebied over een reeks van jaren naast elkaar gezet.

Vooral de produktie van de controlevereniging Mergelland is de laatste jaren fors gestegen. De inbreng van het uit de Verenigde-Staten afkomstige H.F. (Holstein-Friesian)-bloed heeft hierbij een belangrijke rol gespeeld. H.F.-koeien zijn over het algemeen groter dan F.H. (Fries-Hollands)-koeien, kunnen meer ruwvoer op en geven waarschijnlijk mede daardoor meer melk. Het is daardoor niet onwaarschijnlijk dat ook de beide andere controlegebieden op een gegeven moment tot de aanschaf van H.F.-stieren zullen overgaan.

Circa 40% van de hoofdberoepsbedrijven met melkkoeien heeft een ligboxenstal. De bedrijven met een ligboxenstal hebben gemiddeld een grotere bedrijfsoppervlakte en een veel grotere veestapel (meer dan het dubbele) dan de bedrijven met een traditionele stal (zie tabel 8.3). De veedichtheid is op de ligboxenstalbedrijven zeer hoog (3,56 gve en 2,66 melkkoeien per ha grasland en

voedergewassen). Het aantal stuks jongvee per 100 koeien verschilt niet veel tussen beide groepen bedrijven. Momenteel is reeds 60% van het aantal koeien in het studiegebied in een ligboxenstal ondergebracht. De bedrijven met een ligboxenstal in 1984 hebben zich in de afgelopen periode ook sterker ontwikkeld. Zowel de gemiddelde oppervlakte als het gemiddelde aantal koeien nam bij ligboxenstalbedrijven sneller toe dan bij bedrijven die in beide jaren een traditionele stal hadden. Een van de aspecten die hierbij een rol kan hebben gespeeld is dat bedrijven die een ligboxenstal bouwen over het algemeen daarbij hun bedrijf vergroten. Hoeveel bedrijven in de periode 1979-1984 een ligboxenstal hebben gebouwd is echter niet bekend. De ontwikkeling in deze richting zal de komende jaren waarschijnlijk stagneren. De Superheffing beperkt de mogelijkheden tot een uitbreiding van de vee-stapel die in het algemeen nodig is om de bouw van een ligboxenstal rendabel te maken.

Figuur 8.1 Ontwikkeling van de melkproductie per koe



De veedichtheid gerekend over alle bedrijven in het gebied bedraagt 2,79 gve per ha grasland en voedergewassen (3,06 over alle hoofdberoepsbedrijven en 3,39 over de hoofdberoepsbedrijven met koeien). Ten opzichte van 1979 is de veedichtheid nog met 0,17 gve per ha grasland en voedergewassen toegenomen. De veedichtheid in het gebied ligt boven het provinciale gemiddelde dat op 2,67 gve/ha ligt. Afgezien van het beleid in de toekomst met betrekking tot de superheffing en de mestproduktie, zijn er in het gebied nog enige mogelijkheden voor verdere intensivering, hoewel de veedichtheid op hoofdberoepsbedrijven wel ongeveer tot het maximum is genaderd en deze bedrijven dus bij verdere intensivering meer op ruwvoeraankopen zijn aangewezen. Voor een aantal bedrijven (denk aan de hoge veedichtheid op ligboxenstalbedrijven) is dit overigens ook nu reeds het geval. Waarschijnlijk wordt er veel ruwvoer van nevenbedrijven aangekocht of gebruikt men de grond van nevenbedrijven om er vee in te scharen.

Tabel 8.3 Overzicht van de melkveehouderij naar staltype in 1984 (hoofdberoepsbedrijven)

		Bedrijven met:		
		lig- boxen stal	andere stal	totaal
Aantal bedrijven		59	87	146
Ha cultuurgrond:	Totaal	1.668	1.738	3.406
	Per bedrijf	28,2	20,0	23,3
Ha grasland + voedergewassen		1.516	1.371	2.887
Aantal melkkoeien:	Totaal	4.040	2.645	6.685
	Per bedrijf	68	30	46
Aantal jongvee:	Totaal	3.005	2.038	5.089
	Per 100 koeien	74	77	76
Aantal gve:	Totaal	5.397	3.990	9.798
	/ha grasland + vg.	3,56	2,91	3,39
Melkkoeien/ha grasland + voedergewassen		2,66	1,93	2,32
Percentage bedrijven van type:				
- Gespecialiseerd rundvee		78	60	-
- Overig rundvee		14	21	-

De nevenbedrijven hebben 7,5% van het areaal grasland en voedergewassen in gebruik en zij hebben een lage veedichtheid (1,51 gve per ha grasland en voedergewassen). Op de nevenbedrijven komt 676 ha grasland en voedergewassen voor en er worden 1.020 grootvee-eenheden gehouden. Uitgaande van een veedichtheid op grond van nevenbedrijven van bijvoorbeeld 2 gve per ha, is

voor deze 1.020 gve 510 ha grasland en voedergewassen nodig zodat in dat geval de opbrengst circa 170 ha door de hoofdberoepsbedrijven wordt benut. In 1979 betrof dit volgens deze schattingswijze 160 ha. Ook veel akkerbouw nemen tegenwoordig snijmaais in de vruchtwissling op. In 1984 betreft dit 105 ha.

Naast melkvee wordt er in het gebied ook mestvee (en schapen) gehouden en wel op rond de 100 bedrijven. Het aantal stuks mestvee per bedrijf ligt gemiddeld niet op een hoog niveau (12 per bedrijf). Op veel bedrijven is het houden van mestvee een bijzaak naast de melkveehouderij. Ook een aantal akkerbouw- en intensieve veehouderijbedrijven heeft mestvee. Op slechts enkele bedrijven vormt het mestvee (of schapen) een belangrijke bron van inkomsten. Zowel het aantal stuks mestvee als het aantal schapen is de laatste tijd teruggelopen.

Zoals in paragraaf 1.2 reeds is aangegeven is de verkavelingssituatie in Mergelland-Oost verre van ideaal. De gespecialiseerde rundveehouderijbedrijven hebben gemiddeld acht kavels met een gemiddelde oppervlakte van 2,6 ha.

Voor rundveehouderijbedrijven is het percentage van de oppervlakte cultuurgrond dat in de onmiddellijke nabijheid van de bedrijfsgebouwen is gelegen in samenhang met de veedichtheid van groot belang. Bij een oppervlakte van 25 are per koe is het mogelijk de koeien de gehele weideperiode op de huisbedrijfskavel te laten weiden. Voor ligboxenstalbedrijven is er dan het voordeel dat men de koeien van minder ver hoeft te laten komen om ze thuis in de doorloopmelkstal te kunnen melken. Bovendien spelen lastig te nemen hindernissen zoals bijvoorbeeld een openbare weg dan vermoedelijk in veel mindere mate een rol. Voor grupstalbedrijven is het voordeel over het algemeen minder groot dan voor ligboxenstalbedrijven, die altijd een afzonderlijke melkstal hebben. Veel hangt overigens af van de plaatselijke situatie. Bedrijven b.v. met een beperkt beweidingssysteem (d.w.z. de koeien 's nachts op stal) kunnen met een lagere norm volstaan, voor hoogproductieve koeien is waarschijnlijk meer dan 25 are per koe nodig. Uitgaande echter van het criterium van 25 are per koe heeft slechts 36% van

Tabel 8.4 Huisbedrijfskavel per koe op hoofdberoepsbedrijven met koeien in 1984

Huisbedrijfskavel per koe in are	Ligboxenstal	Traditionele stal
Tot 15	29	34
15 - 20	13	6
20 - 25	8	4
25 - 30	3	11
30 of meer	6	32
Totaal	59	87

de melkveehouderijbedrijven voldoende grond aan huis. Van de bedrijven met een ligboxenstal voldoet zelfs 85% niet aan deze norm en van de bedrijven met een traditionele stal ongeveer de helft niet.

In tabel 8.5 is voor een aantal groepen van bedrijven de situatie bij hun huidige veebezetting tesamen met de potentiële verbeteringsmogelijkheden weergegeven. In hoeverre de verbeteringsmogelijkheden ook in de praktijk aanwezig zijn is in het kader van deze verkenning moeilijk te achterhalen en kunnen per bedrijf sterk verschillen. De tabel laat zien dat er over het algemeen veel bedrijven zijn waar vergroting van de oppervlakte grond aan huis wenselijk is en waar dit ook potentieel mogelijk moet zijn. Op ruim 20% van de hoofdberoepsbedrijven met koeien zijn de verbeteringsmogelijkheden geringer omdat zij reeds een flink deel van de grond bij huis hebben. Op de meeste van deze bedrijven is verbetering echter niet zo zeer noodzakelijk.

Tabel 8.5 Oppervlakte huisbedrijfskavel per koe in relatie tot het percentage huisbedrijfskavel op hoofdberoepsbedrijven

Aantal bedrijven	Percentage bedrijven met ...			
	Minder dan 25 are per koe en huisdrijfskavel		25 are per koe of meer en huisbedrijfskavel	
	kleiner dan 60% 1)	60% of meer 2)	kleiner dan 60% 3)	60% of meer 4)
Bedr.met koeien	89	61	4	16
Gesp.rundveeh.bedr.	68	68	5	7
Overig rundveebedr.	14	52	0	30
Bedr.met ligb.stal	47	80	5	7

- 1) Verbetering wenselijk en goed mogelijk.
- 2) Verbetering wenselijk doch moeilijker te realiseren.
- 3) Verbetering niet direct noodzakelijk, wel goed mogelijk.
- 4) Verbetering niet direct noodzakelijk, ook moeilijk te realiseren.

8.2 Akkerbouw

Akkerbouw is in Mergelland-Oost naar omvang gemeten de tweede produktietak. Zij wordt voor ongeveer de helft uitgeoefend op bedrijven die zich op akkerbouw hebben toegelegd. Voor het overige komt akkerbouw vooral voor op bedrijven met rundvee, waar

die voor een groot deel, in de vorm van snijmais, ten dienste staat van de rundveehouderij. Het totale areaal bouwland bleef in de onderzochte periode vrijwel constant. Hiervan is 38% in gebruik voor granen, 30% voor hakvruchten (5% aardappelen en 25% suikerbieten), 31% voor snijmais en 1% voor overige gewassen. Hierin zijn de afgelopen periode geen opvallende wijzigingen opgetreden, het areaal granen liep lichtelijk terug.

Op de gespecialiseerde akkerbouwbedrijven bestaat de akkerbouw voor bijna de helft uit granen, voor circa twee vijfde uit hakvruchten (80% suikerbieten) en voor een tiende uit snijmais. Deze verhouding is de laatste tijd vrijwel constant gebleven. Bijna twee derde van de akkerbouwbedrijven heeft een oppervlakte van minder dan 30 ha, een derde is zelfs kleiner dan 20 ha. Doordat daarnaast een vrij groot deel van het bouwplan wordt ingevuld met granen, zijn de akkerbouwbedrijven gemiddeld klein van omvang. Driekwart is kleiner dan 150 sbe, de rest is groter dan 190 sbe.

Bij de gespecialiseerde rundveehouderijbedrijven beslaat snijmais 85% van het areaal bouwland. Op de overige rundveebedrijven wordt een veel kleiner percentage (40%) gebruikt voor de ruwvoederverzorging en op de gemengde bedrijven is dit nog minder (22%). Hier hebben granen en suikerbieten een belangrijk aandeel in het bouwplan.

Tabel 8.6 Akkerbouw: aantal bedrijven, oppervlakte en teelten

	Hoofdberoeps- bedrijven		Nevenbedrijven	
	1979	1984	1979	1984
Aantal bedrijven met bouwland	152	138	71	74
- waarvan met 5 ha of meer	102	97	30	29
Ha bouwland, totaal	1.807	1.824	416	414
- waarvan snijmais	553	565	128	175
granen	733	688	210	164
aardappelen	78	97	11	10
suikerbieten	436	455	62	62
overige gewassen	7	18	6	2

8.3 Intensieve veehouderij

De intensieve veehouderij in het studiegebied bestaat momenteel voor circa 60% uit varkenshouderij (meer fokkerij dan mest-rij) en voor 40% uit pluimveehouderij (legghennen). Het aantal legghennen nam toe (met 14% per jaar) en ook het aantal fokvarkens werd uitgebreid (met 5% per jaar). Het aantal mestvarkens werd 1%

per jaar kleiner (zie tabel 8.7). Toch nam de totale produktieomvang in de intensieve veehouderij de afgelopen periode niet zo sterk toe als het aantal dieren en bleef het aandeel in de totale produktieomvang van het gebied gelijk. Dit is het gevolg van de veranderingen in sbe-normen. Als gevolg van een daling van de gemiddelde netto toegevoegde waarde per dier zijn de sbe-normen in de intensieve veehouderij met 15 à 25% verlaagd. Dit houdt in dat een toename van het aantal dieren niet direct een toename van de produktieomvang tot gevolg heeft.

De intensieve veehouderij wordt momenteel voor bijna twee derde deel bedreven op bedrijven die zich hierop voor meer dan 60% hebben toegelegd. In 1979 kwam nog bijna de helft van de produktieomvang in de intensieve veehouderij voor op gemengde bedrijven en slechts een derde op gespecialiseerde bedrijven. Ten opzichte van 1979 is de intensieve veehouderij op gemengde bedrijven drastisch teruggelopen (met meer dan de helft) en op gespecialiseerde bedrijven sterk toegenomen (meer dan verdubbeld). Enerzijds zijn er een aantal gemengde bedrijven overgegaan naar een ander type door ontmenging of door de aanpassing van de sbe-normen. Anderzijds zijn enkele gemengde bedrijven door specialisatie overgegaan naar het intensieve veehouderijtype en hebben ook de reeds bestaande gespecialiseerde bedrijven zich sterk vergroot.

Tabel 8.7 Overzicht van de intensieve veehouderij

	Hoofd- beroeps- bedrijven		Neven- bedrijven	
	1979	1984	1979	1984
Aantal bedrijven met i.v.	70	49	32	20
Aantal bedrijven van het type i.v.	9	11	11	7
Aantal bedrijven met mestvarkens	35	28	13	12
- Aantal mestvarkens totaal	6.482	6.690	1.281	720
- Aantal mestvarkens per bedrijf	185	239	99	60
Aantal bedrijven met fokvarkens	26	21	15	7
- Aantal fokvarkens *) totaal	1.254	1.673	148	112
- Aantal fokvarkens per bedrijf	48	80	10	16
Aantal bedrijven met leghennen	15	11	13	11
- Aantal leghennen totaal/100	864	1.742	36	27
- Aantal leghennen per bedrijf/100	58	158	3	2

*) Inclusief opfokzeugen en -beren.

8.4 Tuinbouw

De tuinbouw vormt in Megelland-Oost de kleinste produktietak met circa 5% van de totale produktieomvang. Veruit het grootste

deel (86%) bestaat uit fruitteelt de rest is groenteteelt in de opengrond. In vergelijking met de rest van Zuid-Limburg is trouwens ook de fruitteelt in Mergelland-Oost marginaal te noemen. De fruitteelt heeft hier in tegenstelling tot het westelijk deel van Mergelland nooit veel opgang gemaakt. De mentaliteit van de boeren (melkveehouders) ligt hier anders en ook zijn er problemen met betrekking tot bodemgeschiktheid en nachtvorstgevoeligheid. Glastuinbouw komt in Mergelland-Oost niet voor.

Van de totale oppervlakte opengrondstuinbouw op hoofdberoepsbedrijven van circa 75 ha wordt driekwart ofwel 55 ha ingenomen door appels en peren, 9 ha door overig fruit en 11 ha door opengrondsgroenten. Het totale areaal tuinbouw opengrond op hoofdberoepsbedrijven liep in de onderzochte periode met 9 ha terug. Het areaal opengrondsgroente werd met 8 ha uitgebreid naar 11 ha. Dit ging ten koste van het fruit waarvan de oppervlakte met 17 ha verminderde. In de opengrondsgroentesector traden opvallende veranderingen op, deze lijken samen te hangen echter met de geringe oppervlakte. Veranderingen in het teeltplan van enkele bedrijven hebben een grote invloed gehad. Werden er in 1979 voornamelijk aardbeien geteeld, nu ziet men ook tuinbonen, peen en kool.

Bijna driekwart van de totale produktieomvang in de tuinbouw en meer dan driekwart van de produktieomvang in fruit komt voor op de zes gespecialiseerde fruitteeltbedrijven. Daarnaast komt op zeven andere hoofdberoepsbedrijven en op acht nevenbedrijven opengrondstuinbouw voor.

9. Gebiedsspecifieke aspecten

9.1 Bedrijven in bebouwde kom

In Mergelland-Oost liggen vele kleine kerkdorpen, vaak ontstaan vanuit een aantal dicht opeen gebouwde boerderijen. Historisch gezien hebben alle dorpen in het gebied dan ook een sterke binding met de landbouw. Ook nu hebben de dorpen nog een duidelijk agrarisch karakter, al is er wel steeds meer nieuwbouw bij gekomen en hebben vele agrarische bedrijven in de kom hun agrarische bestemming verloren. De oude (bedrijfs)gebouwen zijn vaak omgebouwd tot een luxe woonhuis of tot recreatieboerderij. Momenteel liggen nog 59 in werking zijnde agrarische bedrijven in een kom. Hieronder bevinden zich 23 nevenbedrijven (39%). Dat is naar verhouding weinig meer dan in de rest van het gebied (35%).

Uit tabel 9.1 komt naar voren dat er relatief minder bedrijven met koeien in de kom voorkomen. Er liggen relatief veel akkerbouwbedrijven binnen de kom (een kwart), die ondanks dat ze minder van bedrijfsgebouwen afhankelijk zijn ook sterk in omvang achterblijven (81 sbe om 187 sbe op akkerbouwbedrijven buiten de kom). Intensieve veehouderijbedrijven komen binnen de kom niet veel voor. Dergelijke bedrijven hebben in het kader van de hinderwet ook geen uitbreidingsmogelijkheden binnen de kom.

Hoeveel bedrijven er in 1979 in de bebouwde kom lagen is niet bekend, maar uit de verkregen informatie komt naar voren dat juist in de afgelopen periode veel kombedrijven zijn opgeheven. Als reden wordt daarbij opgegeven dat het melkveehouders in de kom niet of slechts na zeer langdurige procedures is toegestaan een ligboxenstal te bouwen ter vervanging van de (te) kleine grupstallen. In meer westelijk - buiten het studiegebied - gelegen dorpen zijn de veehouders er eerder toe overgegaan procedures voor de bouw van een ligboxenstal te starten. Daar ziet men nu ook meer, weliswaar aan zware welstandseisen onderworpen en betrekkelijk kleine, ligboxenstallen dan in Mergelland-Oost. De zware welstandseisen (opgelegd in het kader van bestemmingsplan en woningwet) komen o.a. tot uiting in een dubbele nok en buitenvoeding. In Mergelland-Oost vindt men slechts drie van dergelijke bedrijven binnen een kom. Het percentage ligboxenstalbedrijven binnen een kom ligt dan ook veel lager dan in de rest van het gebied (zie tabel 9.1). De invoering van de Superheffing heeft de mogelijkheden tot uitbreiding van de veestapel beperkt. Voor de kombedrijven met een gemiddeld kleine veestapel en omvang is daarmee de mogelijkheid om via vergroting van de veestapel nog rendabel een ligboxenstal te bouwen verkleind. Dat betekent wel dat de situatie op veel kombedrijven daardoor moeilijker is geworden dan ze in het verleden reeds was. In vergelijking met buiten de kom gelegen bedrijven hebben de kombedrijven met koeien namelijk gemiddeld een veel kleinere veestapel en omvang.

Tabel 9.1 Enkele kenmerken van bedrijven binnen en buiten de bebouwde kom

	Kom- bedrijven	Niet-kom- bedrijven
Hoofdberoepsbedrijven:		
Aantal	36	160
Percentage v.h. totaalaantal hoofdberoepsbedr.	18	82
Gemiddelde leeftijd bedrijfshoofd	52	50
Gemiddelde oppervlakte cultuurgrond (ha)	17,9	24,3
Gemiddelde omvang (sbe)	145	210
Hoofdberoepsbedrijven met koeien:		
Percentage bedrijven met koeien	61	78
Gemiddelde oppervlakte cultuurgrond	18,3	24,2
Gemiddelde omvang	149	222
Gemiddeld aantal koeien	32	48
Gemiddeld aantal kavels	9,3	8,2
Percentage bedrijven met een ligboxenstal	14	45
Hoofdberoepsbedrijven met bedrijfshoofd ouder dan 50 jaar:		
Percentage	67	54
Percentage bedrijven met opvolging	29	60
Gemiddelde omvang van deze bedrijven	168	245
Percentage bedrijven opvolging onbekend	29	12
Gemiddelde omvang van deze bedrijven	159	142
Percentage bedrijven zonder opvolging	42	28
Gemiddelde omvang van deze bedrijven	84	99
Nevenbedrijven: 1)		
Aantal	23	86
Percentage van het totaalaantal nevenbedrijven	21	79
Gemiddelde leeftijd bedrijfshoofd	54	57
Gemiddelde oppervlakte cultuurgrond	8,1	8,0
Gemiddelde omvang	35	34

1) Exclusief nevenbedrijven met een bijzondere bedrijfsvoering zoals kloosters.

De gemiddelde leeftijd van bedrijfshoofden van bedrijven binnen en buiten de kom verschillen niet veel. Toch is een veel groter percentage van de bedrijfshoofden met het bedrijf in de kom ouder dan 50 jaar dan bij de niet-kombedrijven. Dit betekent waarschijnlijk dat de oudere bedrijfshoofden van de kombedrijven relatief jong zijn en dat kan er op duiden dat er ook inderdaad in het jongste verleden relatief meer kombedrijven zijn opgeheven.

Het percentage bedrijven zonder opvolging ligt bij de kombe-

drijven duidelijk hoger dan bij de niet-kombedrijven. Ook het percentage waarbij de opvolging nog onbekend is ligt bij kombedrijven beduidend hoger. Bovendien is de gemiddelde omvang daarbij groter. Kennelijk heeft men bij kombedrijven meer twijfels omtrent een succesvolle voortzetting van het bedrijf. Opvallend is echter dat van de bedrijven waarop wel opvolging aanwezig is de gemiddelde omvang weer een stuk lager ligt dan bij niet-kombedrijven.

9.2 Monumentenlijst en beschermd dorpsgezicht

Op ongeveer een vijfde van de hoofdberoepsbedrijven in het gebied vallen één of meer bedrijfsgebouwen onder de monumentenwet. Omdat aan de uiterlijke staat en soms ook aan de inwendige situatie van deze gebouwen vaak geen veranderingen mogen worden aangebracht zou men bij de bedrijfsvoering daar hinder van kunnen ondervinden. Daarom is op een aantal punten nagegaan of en in hoeverre deze bedrijven verschillen van bedrijven die niet op de monumentenlijst staan. Hetzelfde geldt ook voor de bedrijven die zijn aangewezen als behorende tot een beschermd dorpsgezicht. Dit betreft ongeveer een tiende van de bedrijven, gesitueerd aan de rand van een dorp (dus niet in de kom).

Bij vergelijking van bedrijven die op de monumentenlijst staan met bedrijven die daar niet op staan vallen geen duidelijk in het oog springende verschillen op. De bedrijven die op de monumentenlijst staan blijken gemiddeld wat groter van oppervlakte en omvang te zijn. Er vallen dan ook vaak boerderijen onder de monumentenwet die van oudsher al groot waren (de typische Limburgse gesloten kasteelboerderijen). Dit alles betekent overigens niet dat de monumentenwet daarmee geen invloed zou hebben op de bedrijfsvoering of bedrijfsontwikkeling. Uit een eerdere studie van het LEI kwam naar voren dat, hoewel niet duidelijk aantoonbaar, er wel aanwijzingen in die richting aanwezig waren (de Vries, 1982). De monumenten zijn vrij evenredig over de bedrijven van verschillende types verdeeld. Van de akkerbouwbedrijven valt echter een relatief hoog percentage onder de monumentenwet en van de intensieve veehouderijbedrijven een laag percentage. Op bedrijven met koeien blijkt iets minder vaak een ligboxenstal aanwezig te zijn indien het bedrijf onder de Monumentenwet valt.

Van de bedrijven die behoren tot een beschermd dorpsgezicht staat driekwart ook op de monumentenlijst. Over het algemeen zijn de bedrijven die tot een beschermd dorpsgezicht behoren veel kleiner van oppervlakte en omvang dan bedrijven die daar niet toe behoren. Wel is op relatief veel van deze bedrijven - wanneer ze koeien hebben - ook een ligboxenstal aanwezig. Vooral de bedrijven met koeien die geen ligboxenstal hebben blijven hier sterk achter. Het opvolgingspercentage op bedrijven behorend tot een beschermd dorpsgezicht ligt veel lager dan dat van de andere hoofdberoepsbedrijven met een ouder bedrijfshoofd, hetgeen samenhangt met de relatief geringe bedrijfsomvang.

9.3 Bedrijven met recreatie

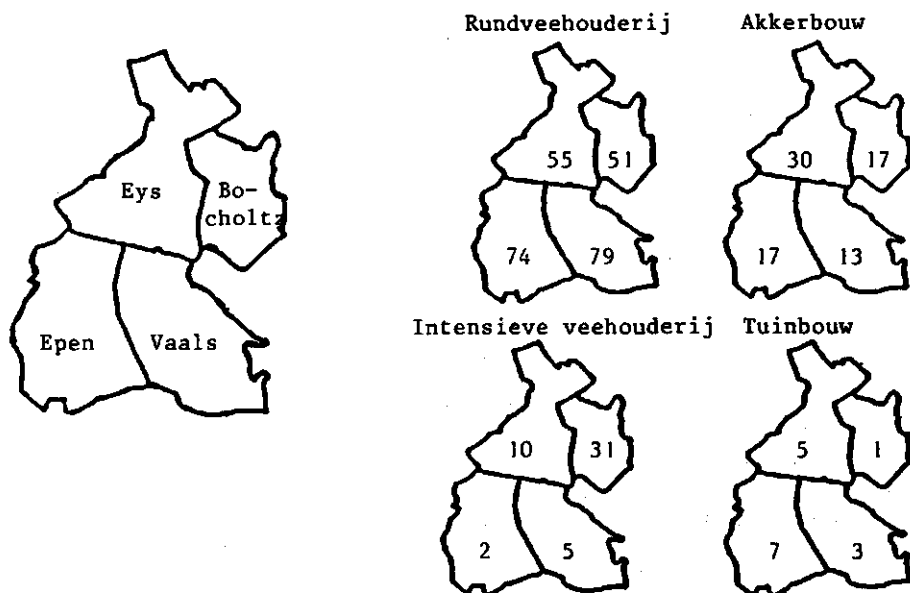
Op ongeveer 7% van de hoofdberoepsbedrijven in het gebied oefent men een nevenberoep uit in de recreatieve sfeer. Het betreft veelal bedrijven met koeien. Men zou kunnen veronderstellen dat dit wordt gedaan op wat kleinere bedrijven om daarmee aanvullende inkomsten te verkrijgen. Zowel de oppervlakte als de omvang van deze bedrijven blijkt echter niet achter bij de rest van de hoofdberoepsbedrijven. Verder zou men onder nevenbedrijven veel recreatieve activiteiten kunnen verwachten. Ook dat blijkt niet het geval te zijn. Slechts 7% van de nevenbedrijven heeft een vorm van recreatie als neventak. Wel schijnt een (groot) aantal agrariërs in het verleden geheel te zijn overgestapt op recreatie, getuige de vele tot pension omgebouwde boerderijen in het gebied. Het is natuurlijk ook mogelijk dat er boerderijen zijn opgekocht door niet-agrariërs om te worden omgebouwd tot pension. Over de schaal waarop in het verleden agrariërs zijn overgestapt op recreatie kan zonder nader onderzoek dan ook niets concreets worden aangegeven.

10. Deelgebieden

- Algemeen

In het studiegebied Mergelland-Oost zijn vier deelgebieden onderscheiden (zie figuur 10.1). In Eys vindt men naast rundveehouderij ook veel akkerbouw. Ongeveer de helft van het aantal akkerbouwbedrijven ligt in dit deelgebied. De invloed van akkerbouw komt ook tot uiting in het relatief grote aantal bedrijven met een gemengd karakter in Eys (overige rundveehouderij- en gemengde bedrijven). Ook hier behoren echter de meeste bedrijven tot het gespecialiseerde rundveehouderijtype. In Bocholtz bestaat ongeveer de helft van de totale produktieomvang uit rundveehouderij. Daarnaast is intensieve veehouderij een belangrijke produktietak. Bijna drie kwart van de intensieve veehouderijbedrijven ligt in dit deelgebied. In de twee zuidelijke deelgebieden Epen en Vaals ligt de nadruk vooral op de rundveehouderij. In beide deelgebieden bestaat ongeveer drie kwart van de produktieomvang uit rundveehouderij en is ongeveer twee derde van het aantal bedrijven van het gespecialiseerde rundveehouderijtype.

Figuur 10.1 De verdeling van de produktie op hoofdberoepsbedrijven in de deelgebieden (percentages)



Tabel 10.1 De procentuele verdeling van de bedrijfstypes over de deelgebieden in 1984 (hoofdberoepsbedrijven)

	Eys	Bocholtz	Epen	Vaals	Totaal	
					%	aantal
Gespec.rundveeh.bedr.	18	14	40	28	100	100
Overige rundveebedr.	40	22	19	19	100	27
Akkerbouwbedrijven	48	14	24	14	100	29
Intens.veeh.bedr.	27	73	0	0	100	11
Fruittelteelbedrijven	50	0	33	17	100	6
Gemengde bedrijven	30	22	26	22	100	23
Totaal hoofdber.bedr.	28	19	31	22	100	196
Nevenbedrijven	29	19	26	26	100	114
Totaal	29	19	29	23	100	310

Gemiddeld genomen blijven de bedrijven in de twee zuidelijke deelgebieden in produktieomvang achter bij de twee noordelijke deelgebieden. In het zuidelijke gedeelte van Mergelland-Oost treft men ook relatief meer oudere bedrijfshoofden aan. Bovendien ligt het opvolgingspercentage op deze bedrijven daar wat lager. Vooral in Vaals ligt het percentage oudere bedrijfshoofden hoog (zie figuur 10.2). Ook het percentage cultuurgrond dat eigendom is van de gebruiker is in Vaals opvallend groter dan in de andere deelgebieden. In Bocholtz zijn de bedrijven gemiddeld kleiner in oppervlakte dan in de andere deelgebieden. Maar o.a. doordat hier veel intensieve veehouderij voorkomt ligt het aantal sbe per ha hoger dan in de andere deelgebieden. Ook de relatief hoge vee-dichtheid in dit gebied draagt daartoe bij.

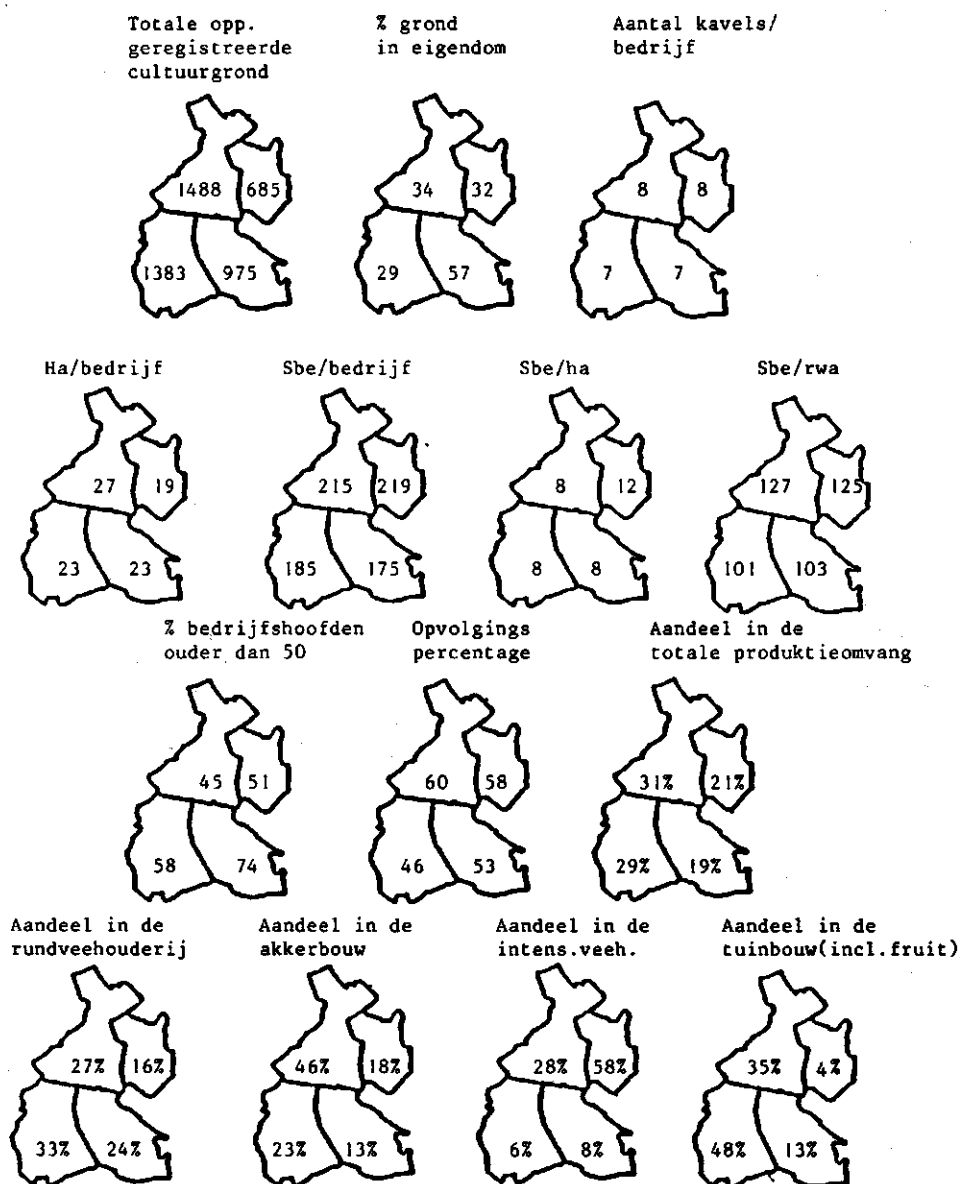
- Rundveehouderij

Wanneer de ontwikkeling van het aantal bedrijven in de verschillende deelgebieden wordt gezien (figuur 10.4), blijkt dat in Bocholtz het aantal hoofdberoepsbedrijven minder sterk afnam dan in de andere deelgebieden. Het aantal nevenbedrijven daarentegen verminderde in Bocholtz veel sterker dan elders in Mergelland-Oost, waarschijnlijk mede doordat in Bocholtz minder hoofdberoepsbedrijven overgingen naar de groep van nevenbedrijven. In Epen nam het aantal nevenbedrijven opvallend genoeg met maar-liefst een kwart toe. Enerzijds zijn hier wel veel hoofdberoepsbedrijven overgegaan naar de groep van nevenbedrijven en anderzijds zijn er in dit deelgebied niet zoveel nevenbedrijven opge-heven of uit de registratie verdwenen.

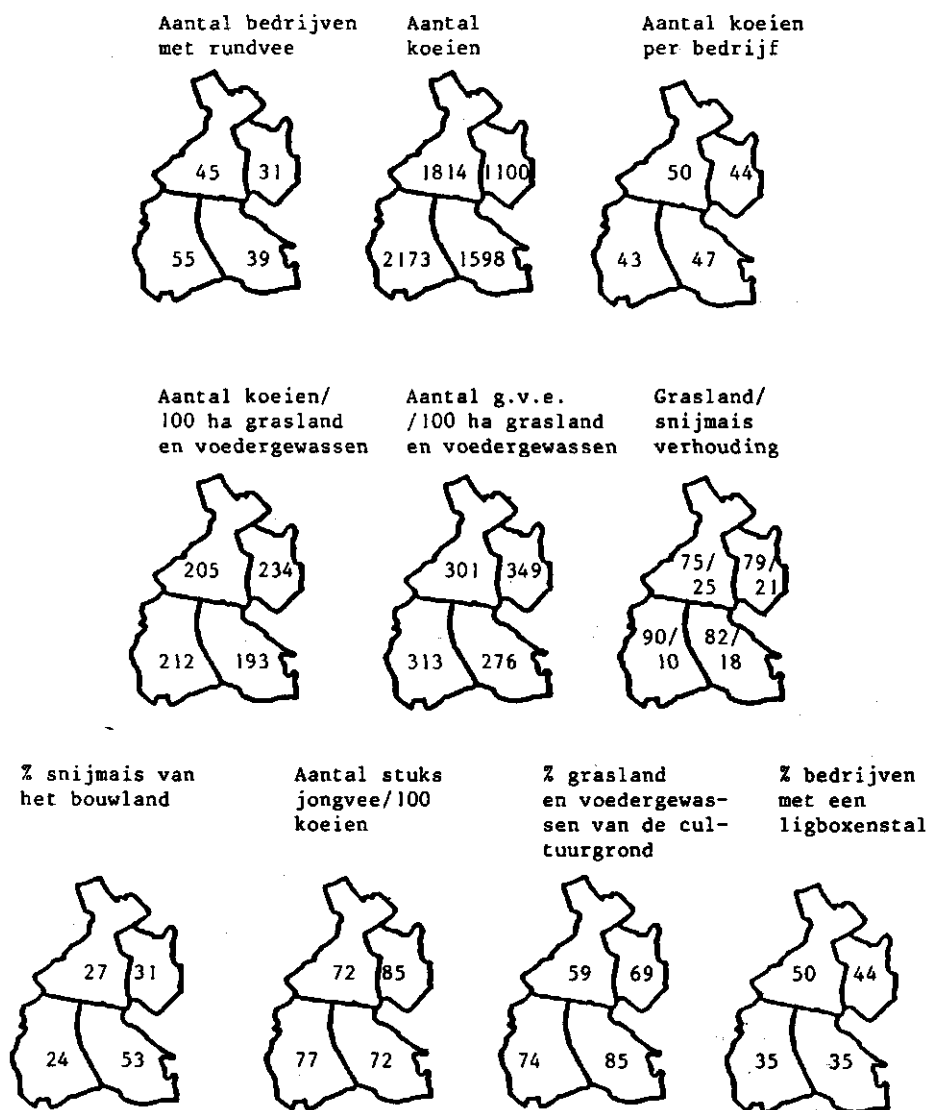
In figuur 10.3 zijn een aantal kenmerken t.a.v. de rundveehouderij weergegeven. In het Zuiden van Mergelland-Oost zijn de bedrijven met rundveehouderij wat meer gericht op de melkveehouderij dan in het Noorden. In de zuidelijke deelgebieden Epen en Vaals houdt ongeveer een tiende van de bedrijven met rundvee geen koeien, in Eys en Bocholtz is dat het dubbele. De vrij steile hellingen in het Zuiden zijn ook minder goed geschikt voor iets anders dan grasland. Hierdoor ziet men in Epen en Vaals waarschijnlijk ook relatief meer grasland en minder snijmaais dan in de noordelijke deelgebieden. Ook het aantal bedrijven met een ligboxenstal is in deze landschappelijk waardevolle deelgebieden achtergebleven bij Eys en Bocholtz. In Eys hebben de bedrijven met koeien dan ook gemiddeld de grootste veestapels, ondanks het feit dat hieronder relatief meer bedrijven met een gemengd karakter voorkomen. In Bocholtz en in wat sterkere mate ook Epen werd in het verleden verdere uitbreiding van de veestapels waarschijnlijk beperkt door de kleinere bedrijfsoppervlaktestructuur van de bedrijven met koeien (gemiddeld ongeveer 19 ha grasland en voedergewassen per bedrijf tegenover ongeveer 25 ha in Eys en Vaals). Dit werd niet geheel gecompenseerd door de wat hogere veedichtheid in deze gebieden.

Wat betreft de ontwikkelingen in de rundveehouderij komt uit figuur 10.4 duidelijk naar voren dat in Bocholtz de veedichtheid welliswaar aanzienlijk is gestegen, maar dat desondanks het aantal koeien per bedrijf minder sterk toenam dan in de andere deelgebieden. In tegenstelling tot Epen hebben de bedrijven in Bocholtz dan ook niet zoveel kans gezien zich te vergroten. In Vaals is de veedichtheid nauwelijks gestegen. Ook het aantal koeien nam daar niet veel toe. Maar door de sterkere afname van het aantal bedrijven met koeien kon toch een forse stijging van het aantal koeien per bedrijf met koeien worden gerealiseerd.

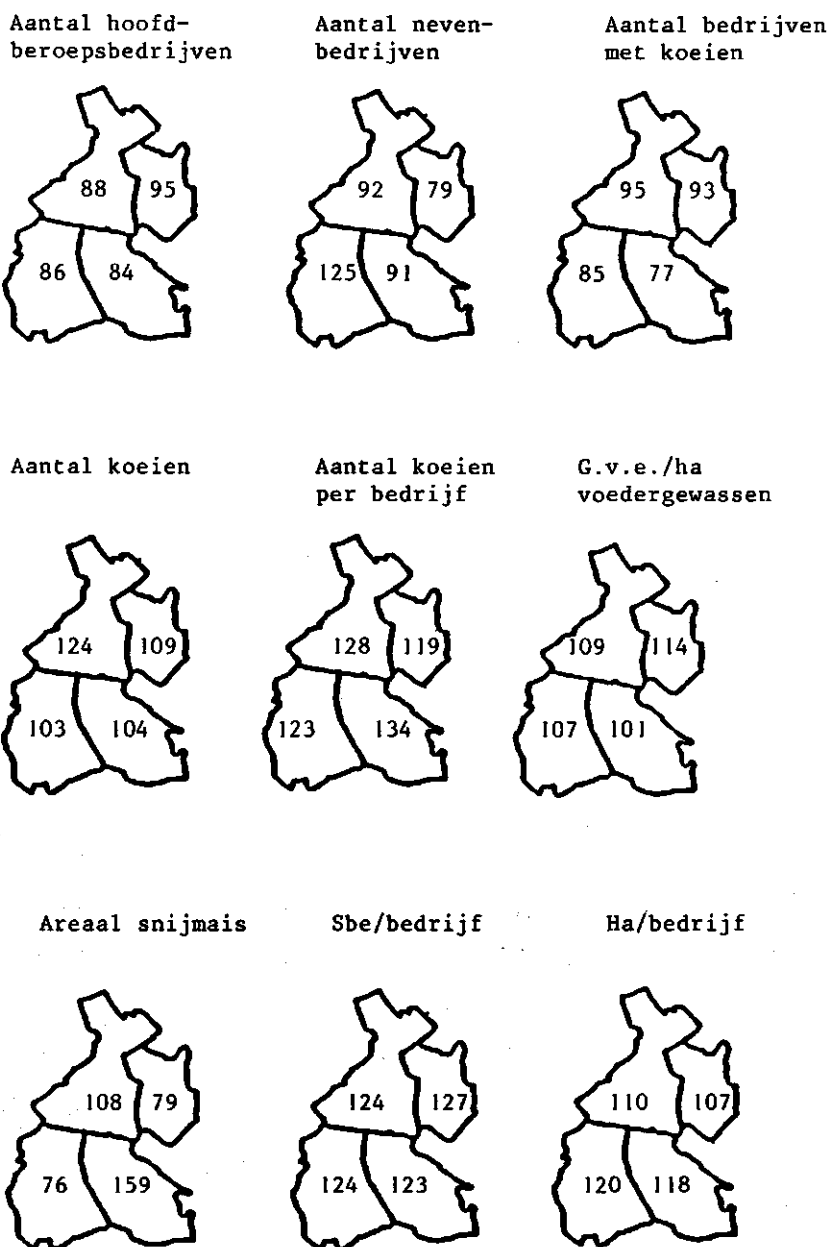
Figuur 10.2 Enkele gegevens per deelgebied; hoofdberoepsbedrijven 1984 (alg.)



Figuur 10.3 Enkele gegevens per deelgebied in 1984 (rundveehouderij) Hoofdberoepsbedrijven



Figuur 10.4 Ontwikkeling van het aantal bedrijven en enkele ontwikkelingen op de hoofdberoepsbedrijven naar deelgebied (indexcijfers 1984: 1979 = 100)



11. Toekomstige ontwikkelingen in de land- en tuinbouw zonder landinrichting

11.1 Inleiding

In dit hoofdstuk wordt een beeld geschetst van de te verwachten ontwikkelingen in de periode 1984-1994, uitgaande van tendenties in het jongste verleden (periode 1979-1984) zoals die in het voorgaande zijn weergegeven en rekening houdend met veranderingen ten gevolge van beleidsmaatregelen die reeds op dit moment (1986) van kracht zijn of binnenkort van kracht zullen worden (meststoffenwet).

De ontwikkelingen in de land- en tuinbouw hebben momenteel een ander verloop dan in het verleden over een reeks van jaren het geval was. In verband met wereldwijde problemen ten aanzien van onder meer de afzet van landbouwprodukten, de marktprijzen en het milieu wordt het agrarisch bedrijfsleven (in de gehele EG) geconfronteerd met een reeks van maatregelen die beleidsinstanties zich gedwongen zagen te nemen en die beperkingen opleggen aan de bedrijfsontwikkeling. Dit beleidskader vormt een onzekere factor in de toekomst omdat niet duidelijk is of de nu reeds genomen maatregelen in de toekomst onveranderd blijven gehandhaafd. Bovendien is niet duidelijk of en zo ja welke nieuwe maatregelen er nog bijkomen.

In het navolgende zal daarom in de eerste plaats het huidige beleidskader worden geschetst voor zover dat voor dit onderzoek relevant wordt geacht. Op basis van hieruit voortvloeiende en andere uitgangspunten zal een scenario t.a.v. de toekomstige ontwikkelingen worden opgesteld dat het meest aannemelijk wordt geacht. Dit scenario is bedoeld om als een soort van voorbeeld te dienen. De kans is groot dat ontwikkelingen tot op zekere hoogte anders zullen verlopen. Omdat daarbij afwijkingen t.a.v. een bepaald aspect ook kunnen doorwerken naar andere aspecten, is het moeilijk de grenzen aan te geven waarbinnen de ontwikkelingen zich waarschijnlijk zullen voltrekken. Er wordt daarom volstaan om in meer kwalitatieve zin per onderwerp aan te geven welke afwijkingen van het aangehouden scenario zouden kunnen optreden en wat daarvan de gevolgen zijn. Men kan daarbij denken aan afwijkingen die zouden kunnen ontstaan bij andere uitgangspunten, veranderingen in het beleid of bij een ander verloop van technische en maatschappelijke ontwikkelingen dan is aangenomen.

11.2 Invloed van beleidsmaatregelen

Achtergronden

Veel sectoren in de land- en tuinbouw in de EG verkeren momenteel in een moeilijke positie. Van een aantal - vooral land-

bouwprodukten - staan de prijzen vanwege een overschotsituatie dusdanig onder druk, dat aan de producenten slechts door het verstekken van subsidies een redelijk inkomen kan worden geboden. Daarnaast worden grote hoeveelheden van bepaalde produkten (zuivel, graan) van de markt gehouden om de prijzen niet nog verder onder druk te zetten. Dit alles brengt financieringslasten met zich mee die voor de EG op den duur niet vol te houden zijn. Er wordt dus noodgedwongen naar oplossingen voor dit probleem gezocht (vermindering of stopzetten van subsidies en quoterings). De gevolgen hiervan zijn op dit moment nog niet geheel te overzien, maar alles wijst in de richting van een vermindering van de produktiemiddelen in de landbouw. Voor de melkveehouderij is reeds sedert het voorjaar van 1984 de Beschikking Superheffing van kracht en ook voor de graansektor zijn reeds beperkende maatregelen genomen. Voor de vleessektoren zijn maatregelen in de nabije toekomst niet uit te sluiten.

Naast alle problemen ten aanzien van afzet en prijs van landbouwprodukten zijn er ook in toenemende mate problemen die te maken hebben met het milieu. Vooral de intensieve veehouderij heeft te kampen met problemen ten aanzien van de mestafzet. Momenteel wordt in sommige gebieden zoveel mest geproduceert en op het land gebracht dat schade aan het milieu wordt berokkend. Als gevolg van ophoping van mineralen en zware metalen in de bodem loopt o.a. de drinkwatervoorziening gevaar en kan ook de bodemvruchtbaarheid worden aangetast. Verder wordt de intensieve veehouderij ook aangewezen als mede-veroorzaker van de zure regen. In het najaar van 1984 werd daarom een Interimwet beperking varkens- en pluimveehouderijen in het leven geroepen, welke inhoudt dat nieuwvestiging en uitbreiding van de intensieve veehouderij in bepaalde delen van het land, niet meer is toegestaan. Voor de toekomst staan onder meer de Wet op de bodembescherming en de Meststoffenwet op stapel, die de Interimwet gaan vervangen.

Door de snelle ontwikkeling van de landbouw vanaf de jaren vijftig, die gepaard ging met onder andere specialisatie en schaalvergroting ontstond geleidelijk een ander beeld van het cultuurlandschap. Vanuit diverse groeperingen in de samenleving werd erop aangedrongen regulerend op te treden. In 1975 verschenen hierop de drie z.g. "groene" regeringsnota's (nationale parken, nationale landschappen en relatienota). Op basis van de relatienota is een beleid tot ontwikkeling gekomen op basis waarvan boeren in bepaalde gebieden vrijwillig en tegen vergoeding het beheer mede konden gaan richten op het behoud van natuur- en landschapswaarden.

In het volgende zal nader worden ingegaan op de genoemde beleidsmaatregelen en de directe gevolgen daarvan voor de landbouw in Mergelland-Oost, die als uitgangspunten zijn gehanteerd in het basisscenario.

- Superheffing

De beschikking Superheffing houdt in dat melkveehouders naast een medeverantwoordelijkheidsheffing een extra heffing moeten betalen op teveel geproduceerde melk. De hoeveelheid melk die melkveehouders mogen produceren zonder daarover heffing te hoeven betalen (het quotum) is in 1985 voor individuele boeren vastgesteld op het niveau van 1983 min 9,55%. Landelijk gezien komt dit in verband met de z.g. hardheidsgevallen neer op + 7,5%. Voor de jaren 1987 en 1988 komt daar nog eens respectievelijk 2% en 1% bij, zodat de totale korting in 1988 zo'n 10,5% zal bedragen. Aangezien er geen redenen zijn om te veronderstellen dat er meer ruimte zal komen op de zuivelmarkt, wordt ervan uitgegaan dat ook over een wat langere periode geen produktieuitbreiding mogelijk zal zijn. Daarom wordt aangenomen dat de gemiddelde korting over de periode 1984-1994 10% zal bedragen.

Voor het studiegebied Mergelland-Oost is de melkproduktie in 1983 aan de hand van onder meer produktiegegevens van de melkcontroleverenigingen Mergelland, Epen en Heerlen geraamd op 37,5 miljoen kg melk. Op basis van het voorgaande zal het toegestane quotum in 1994 ongeveer 33,7 miljoen kg melk bedragen.

- Graanbeleid

Met ingang van het verkoopseizoen 1986/1987 wordt gedurende vijf jaar een medeverantwoordelijkheidsheffing toegepast op de produktie in de graansektor. De hoogte van de heffing zal ieder jaar door de Raad van ministers van landbouw van de EG worden vastgesteld. Voor 1986/1987 is de hoogte van de heffing vastgesteld op f 14,35/ton, hetgeen neerkomt op 3% van de interventieprijs.

Voor wat betreft de graanteelt in Mergelland-Oost wordt aangenomen dat deze medeverantwoordelijkheidsheffing geen of nauwelijks invloed heeft op het areaal granen. De vooruitzichten in de graansektor alsmede voor de suikerbieten zijn echter zodanig dat ook de akkerbouwbedrijven in de toekomst te maken zullen krijgen met problemen ten aanzien van de uitbreiding van de produktie.

- Mestwetgeving

Mergelland-Oost valt niet onder de gebieden waarvoor sinds november 1984 de Interimwet uitbreiding van varkens- en pluimveehouderijen van kracht is. Dit betekent dat tot eind 1986 alleen nieuwvestiging van dergelijke bedrijven is verboden.

De Wet op bodembescherming en Meststoffenwet zullen regels stellen aan het gebruik van dierlijke meststoffen. De normen voor het gebruik per hectare worden uitgedrukt in kilogrammen fosfaat en zullen gefaseerd worden ingevoerd. In de eerste en tweede fase (samen tot 1994) zijn voor een gemiddeld rundveehouderijbedrijf geen problemen te verwachten. Wel zal door sommige bedrijven een

overschotheffing moeten worden betaald. Voor de overschotheffing geldt voor alle bedrijven een heffingvrije voet van 125 kg fosfaat per ha per jaar, daarboven moet een heffing worden betaald. Over het algemeen zal dit het geval zijn bij een veedichtheid op het bedrijf van meer dan 3,5 gve per ha cultuurgrond per ha cultuurgrond. De situatie in Mergelland-Oost geeft geen aanleiding dat melkveebedrijven in grote problemen komen. Wel is het zo dat op basis van hun huidige veedichtheid ongeveer een derde van de hoofdberoepsbedrijven met koelen een heffing van f 0,25 per kg teveel geproduceerde fosfaat zal moeten gaan betalen.

De intensieve veehouderijbedrijven daarentegen, zullen zich over het algemeen meer moeite moeten getroosten de mest op een verantwoorde manier af te zetten. Bovendien zullen zij die weinig of geen grond hebben meer heffing moeten betalen. In de nieuwe wetgeving worden ook regels voorgesteld die de huidige Interimwet moeten gaan vervangen. Uitbreiding wordt daarbij toegestaan voorzover de heffingvrije voet van 125 kg fosfaat/ha/jaar daarbij niet zal worden overschreden. Bedrijven in Mergelland-Oost met voldoende grond hebben mogelijkheden nog verder in de intensieve veehouderij uit te breiden, zonder daarover heffing te hoeven betalen. Dit overigens wel binnen de ruimte die de ruimtelijke ordening en hinderwetgeving daarvoor geven.

Op basis van het bovenstaande wordt aangenomen dat in Mergelland-Oost een lichte uitbreiding in de intensieve veehouderij mogelijk is op gemengde- en rundveehouderijbedrijven met intensieve veehouderij. Daartegenover staat een inkrimping van de intensieve veehouderij in het gebied door toedoen van bedrijven die geheel of althans met de intensieve veehouderij stoppen. Ervan uitgaande dat deze beide effecten elkaar compenseren wordt voor 1994 eenzelfde omvang van de intensieve veehouderij als in 1984 aangehouden.

- Relatienota

In Mergelland-Oost kan volgens de huidige inzichten tussen de 1.200 en 1.800 ha 1) worden aangewezen als relatienotagebied, waarvan ongeveer de helft als reservaat. B.B.L. zal trachten deze reservaatgronden in de loop der tijd te verwerven om ze daarna te kunnen overdragen aan diverse natuurbeschermingsorganisaties. Hoeveel grond B.B.L. binnen de prognoseperiode binnen de reservaatgebieden kan verwerven is niet te overzien. Aangenomen is dat dit 250 ha zal bedragen en dat dit grasland betreft. Reservaatgronden kunnen door de beherende instantie op de een of andere wijze weer in gebruik worden gegeven aan landbouwers. Wanneer grasland in meerjarige pacht wordt uitgegeven dan kan daarop een heffingsvrije hoeveelheid melk van maximaal 4.500 kg/ha worden toegewezen (dit komt overeen met + 1 grootvee-eenheid).

De laatste tijd zien natuurbeschermingsorganisaties vaak van

1) Bron LD.

deze mogelijkheid af om op die manier de huidige eigenaar in de gelegenheid te stellen de quota aan anderen, over te dragen.

Op de gronden die onder de relatienota vallen kunnen vrijwillige beheersovereenkomsten worden gesloten. Diegenen die zo'n beheersovereenkomst aangaan komen overeen de grond te beheren overeenkomstig de eisen gesteld in het beheersplan. Er wordt daarbij een vergoeding gegeven die minimaal overeenkomt met de gemiddelde inkomstenderving die men ten gevolge van het aangepaste beheer heeft ten opzichte van collega's in een vergelijkingsgebied zonder aangepast beheer.

Als gevolg van de Superheffing en een verdergaande stijging van de melkproductie per koe zal het aantal koeien in het gebied afnemen. Dit betekent dat melkveehouders ofwel moeten gaan extensiveren, ofwel voor een deel van de grond een alternatieve aanwending moeten zien te vinden, ofwel een deel van de grond moeten afstoten. Het afstoten van grond zal mede in verband met de komende mestwetgeving voor de meeste boeren niet aantrekkelijk zijn. Alternatieve aanwendungsmogelijkheden zullen de komende 10 jaar waarschijnlijk zeer beperkt zijn. Voor de huidige land- en tuinbouwprodukten zijn de meeste markten verzadigd en zullen hooguit in de marges mogelijkheden liggen (mestvee, aardbeien). Nieuwe, in ontwikkeling zijnde produkten zullen waarschijnlijk niet binnen afzienbare tijd marktbaar gemaakt kunnen worden. Bovendien zou een gedeeltelijke omschakeling naar een andere produktietak een aanpassing van de bedrijfsvoering en een gedegen vakkennis vergen. De mogelijkheden in de recreatieve sector zijn (mede wegens regelingen op het terrein van de ruimtelijke ordening) beperkt. Het komt erop neer dat de meeste melkveehouders weinig andere keus hebben dan te extensiveren. Zij zouden dit kunnen doen door over hun totale oppervlakte voedergewassen, de veedichtheid te verminderen, gepaard gaand met meer eigen ruwvoer en/of minder krachtvoer en/of minder kunstmest. Voor bedrijven met een zeer hoge veedichtheid is dit mede met het oog op de mestproblematiek een goede oplossing, maar voor het merendeel van de bedrijven lijkt het verstandiger om op slechts een deel van de grond een extensiever beheer toe te passen en op de rest (als vanouds) intensief te boeren (Van der Giessen, 1984). De Relatienota biedt mogelijkheden om via de beheersvergoeding van de extensief beheerde gronden een hoger rendement te halen. Aangezien de verkaveling in het gebied sterk versnipperd is wordt aangenomen dat een groot aantal melkveehouders van deze mogelijkheid gebruik zullen maken. Gesteld dat in het kader van de Relatienota + 750 ha wordt aangewezen als beheersgebied dan wordt daarom aangenomen dat op 500 ha hiervan beheersovereenkomsten zullen worden afgesloten.

11.3 Aantal hoofdberoepsbedrijven

Het aantal hoofdberoepsbedrijven in de toekomst is geraamd met een demografisch model, waarbij ontwikkelingen in het ver-

den, de leeftijdsopbouw en de huidige opvolgingssituatie als uitgangspunt dienen.

De ontwikkeling van het aantal hoofdberoepsbedrijven is hierbij het resultaat van uittreding en toetreding van bedrijfs- hoofden. Voor wat betreft uittreding van oudere bedrijfshoofden door beëindiging van hun beroep op grond van hun leeftijd wordt aangenomen dat verdeeld over een aantal leeftijdscategorieën de verhoudingen gelijk zullen zijn als in het jongste verleden. De komende 10 jaar zullen dan naar schatting 80 oudere bedrijfs- hoofden hun beroep beëindigen. Ook voor de netto-vermindering door andere oorzaken (beroepsverandering, ziekte, overlijden etc.) wordt de lijn uit het jongste verleden doorgetrokken. Dit houdt in dat ervan uit wordt gegaan dat in de komende 10 jaar niet veel jongere boeren door produktiebeperkende maatregelen gedwongen hun bedrijf zullen beëindigen.

Voor de raming van de toetreding van bedrijfshoofden wordt uitgegaan van de huidige opvolgingssituatie, de opvolgingssitua- tie in het verleden en het aantal toegetreden en over de afgelopen periode. Uit een globale analyse kan worden afgeleid dat in Zuid- Limburg in het verleden ongeveer driekwart van de bedrijven waar een opvolger aanwezig was ook daadwerkelijk werd overgenomen. Aangenomen wordt dat deze verhouding ook op het huidige en toe- komstige opvolgingspercentages van toepassing is. Dit komt neer op een percentage overname van ruim 40%. Met toetreding van be- drijven door stichting (afsplitsing van bedrijven of op andere wijze) of uit de groep van nevenbedrijven is ondanks de belemme- ringen die er in het kader van het gevoerde landbouwbeleid zijn te verwachten wel rekening gehouden, zij het dat is uitgegaan van een halvering van het aantal stichtingen.

Bij deze uitgangspunten zal het aantal bedrijven in de toe- komst dalen tot ongeveer 155 omstreeks 1994, ofwel met 2,3% per jaar. Dit is iets minder snel dan in de afgelopen 5 jaar. Gezien de huidige leeftijdsopbouw zullen er in 1994 relatief meer jongere bedrijfshoofden zijn. Meer dan de helft (53%) is in 1994 jonger dan 50 jaar, ten opzichte van 43% in 1984. Het aantal nevenbedrijven zal naar verwachting rond de 100 bedrijven uitko- men. Ten opzichte van de periode 1979-1984 is dat een wat snellere afname (1% om 1,3% per jaar).

11.4 Cultuurgrond en de verdeling van bedrijven naar oppervlakte

Uitgaande van de ontwikkelingen in het verleden ten aanzien van grondonttrekking ten behoeve van niet-agrarische doeleinden, uit of in registratie raken van gronden en andere mutaties op de grondmarkt is een schatting gemaakt van de totale oppervlakte cultuurgrond in 1994 alsmede van het aandeel dat de hoofdberoeps- en nevenbedrijven hierin hebben. Onder aanname dat de ontwikke- lingen uit het verleden zich in dezelfde verhoudingen en in het- zelfde tempo zullen voortzetten zal de totale oppervlakte geregi-

streerde cultuurgrond (gemeten maat) in 1994 ongeveer 5.400 ha zijn, 4.500 ha in gebruik bij hoofdberoepsbedrijven en 900 ha bij nevenbedrijven. In het verleden viel in de verhouding bouwland : grasland : areaal tuinbouwgrond weinig verandering te constateren. Ook voor de toekomst wordt er vanuit gegaan dat hierin geen grote verschuivingen zullen optreden. Op de hoofdberoepsbedrijven zal dan ruim 2.600 ha bestaan uit grasland, ruim 1.800 ha uit bouwland en circa 75 ha uit tuinbouwgrond. Wat betreft het grasland is echter reeds gesteld dat daarvan een gedeelte zou bestaan uit reservaatgronden. Bij een evenredige verdeling hiervan over de hoofdberoeps- en nevenbedrijven moet bij de hoofdberoepsbedrijven 210 ha van het grasland worden afgetrokken, zodat hier uiteindelijk ruim 2.400 ha grasland en zo'n 4300 ha cultuurgrond overblijft.

De gemiddelde oppervlakte van de hoofdberoepsbedrijven zal bij deze aanname toenemen van 23,1 ha in 1984 naar ruim 27 ha in 1994. Er zal een verdere schaalvergroting plaatshebben in de zin van een relatieve afname van het aantal bedrijven beneden 20 ha en een relatieve toename daarboven (zie ook tabel 11.2).

Tabel 11.1 Het grondgebruik op hoofdberoepsbedrijven

Oppervlakte in ha	1979	1984	1994 1)
Grasland	2658	2634	2405
Bouwland	1807	1824	1810
W.v. snijmais	553	565	560
Tuinbouwgrond	83	75	75
Cultuurgrond	4548	4532	4290

1) Raming, exclusief reservaatgronden.

Tabel 11.2 De hoofdberoepsbedrijven naar oppervlakte

Bedrijfsoppervlakte	Aantal bedrijven			Percentage bedrijven		
	1979	1984	1994	1979	1984	1994
Tot 10 ha	31	21	9	14	11	5
10 - 15 ha	55	34	18	25	17	12
15 - 20 ha	46	43	28	20	22	18
20 - 30 ha	62	55	48	28	28	31
30 - 40 ha	12	24	25	5	12	16
40 - 50 ha	10	8	11	5	4	7
50 ha en meer	8	11	16	3	6	11
Totaal	224	196	155	100	100	100

11.5 Rundveehouderij

Uitgaande van eenzelfde relatieve vermindering (ten opzichte van het totaal aantal hoofdberoepsbedrijven) als in het verleden zullen in 1994 nog $\pm$ 112 hoofdberoepsbedrijven met melkkoeien voorkomen. Het aantal koeien in het gebied wordt bepaald door het quotum in 1994 en een stijging van de melkproduktie per koe. Het quotum in 1994 bedraagt 33,7 miljoen kg melk en voor de stijging van de melkproduktie per koe is 60 kg per jaar aangehouden (dat wil zeggen een wat snellere groei dan in de afgelopen vijf jaar, zie ook grafiek 8.1). Het aantal koeien komt dan op bijna 5.200 en dat is beduidend minder dan in 1984. Daarbij kan wel worden opgemerkt dat deze koeien meer voer nodig hebben en waarschijnlijk ook een hoger saldo zullen leveren dan de huidige koeien.

Voor de bepaling van het aantal stuks jongvee is een verdere daling van het aantal stuks jongvee per 100 koeien naar 70 (81 in 1979 en 76 in 1984) verondersteld, hetgeen neerkomt op 3.630 stuks jongvee in 1994. Verder is aangenomen dat het aantal stuks mestvee iets zal stijgen naar 1.500 en dat het aantal schapen wordt gehandhaafd op 250 stuks.

Bij deze uitgangspunten belooft het aantal grootveeëenheden in 1994 circa 7.400. Na aftrek van de reservaten (op de reservaatgronden zullen maximaal ongeveer 200 gve rondlopen) resten 7.200 gve op circa 2.970 ha voedergewassen. Wordt voor de 500 ha beheersgebied een veedichtheid van 2 gve per ha aangehouden dan bedraagt de veedichtheid op de overige 2.470 ha 2,5 gve/ha. Dat is dus aanmerkelijk lager dan de huidige veedichtheid die op 3,06 gve/ha ligt (gerekend over alle hoofdberoepsbedrijven). Ondanks het feit dat een gemiddelde koe in 1994 meer voer nodig heeft, mag worden verondersteld dat dit een extensivering van het graslandgebruik inhoudt, tenzij ook grond op een andere manier wordt aangewend of wordt afgestoten. Daar is in dit scenario echter niet vanuitgegaan. Door enerzijds minder krachtvoer te gebruiken en anderzijds door de kunstmestgift te verlagen kan men dit compenseren. Beide maatregelen zijn kosten besparend.

De inkrimping van de melkveestapel zal ook consequenties hebben voor de verdeling van de bedrijven naar omvang van de melkveestapel. Hiervoor is aangegeven dat het aantal bedrijven met melkvee zal dalen tot $\pm$ 112. Bij circa 5.200 koeien betekent dit een gemiddelde melkveestapel van 46 koeien (36 in 1979 en 46 in 1984). De groei is er dus volledig uit en dat zal weer gevolgen hebben voor investeringen in nieuwe bedrijfsgebouwen. Als de melkveestapel niet kan worden uitgebreid is het uit dit oogpunt niet aantrekkelijk een ligboxenstal te bouwen.

11.6 Overige produktietakken

Op basis van de uitgangspunten in voorgaande paragrafen wordt verondersteld dat de totale produktieomvang in de akkerbouw,

tuinbouw en intensieve veehouderij niet veel zal veranderen. Het totale areaal bouwland zal bij deze uitgangspunten ongeveer 1.810 bedragen. Hiervan zal circa 560 ha worden ingenomen door snijmais, bijna 690 ha door granen, 90 ha aardappelen, 450 ha suikerbieten en 20 ha overige gewassen. Het totale areaal tuinbouw zal zich stabiliseren op circa 75 ha.

11.7 Omvang van de produktietakken uitgedrukt in sbe

In hoofdstuk 3 is uitgebreid ingegaan op de betekenis van standaardbedrijfseenheden. In verband hiermee is het onwaarschijnlijk dat in 1994 nog steeds normen uit 1981 van toepassing zouden zijn. Het is echter moeilijk hieromtrent betrouwbare voorspellingen te doen, zodat voor 1994 ook met normen uit 1981 wordt gerekend. Bij de interpretatie van de volgende tabellen dient hiermee rekening te worden gehouden in de zin dat de ontwikkeling in sbe tussen 1984 en 1994 wel een redelijk inzicht geeft in de volume ontwikkeling, maar minder in de ontwikkeling van de economische waarde (netto toegevoegde waarde).

Gegeven deze benadering zal de totale produktieomvang op de hoofdberoepsbedrijven bij de aangenomen beperkingen van de melkveestapel tot 1994 afnemen met 14% of $\pm 1,5\%$ per jaar. Om een voldoende rentabiliteitsniveau te halen zouden, bij doortrekking van de ontwikkelingen in de afgelopen jaren, de bedrijven omstreeks 1994 een omvang moeten hebben van minimaal 230 sbe (ten opzichte van 190 sbe in 1984). Bij deze omvang zou het bedrijf naar verwachting een voldoende inkomen opleveren om in het levensonderhoud van het bedrijfshoofd en zijn gezin te voorzien en tevens mogelijkheden bieden voor de besparingen welke met het oog

Tabel 11.3 De ontwikkeling van de produktieomvang in sbe (hoofdberoepsbedrijven)

Bedrijfstaking	1979	1984	1994	Index	
				1984/ 1979	1994/ 1984
Rundveehouderij 1)	22.657	24.954	19.760	110	79
Akkerbouw	7.228	7.842	7.730	108	99
Intensieve veehouderij	3.932	4.310	4.300	110	100
Tuinbouw	1.693	1.695	1.700	100	100
Totaal	35.510	38.801	33.490	109	86

1) Exclusief snijmais, waarvan in 1994 1.960 sbe bij akkerbouw is gerekend en exclusief reservaatgronden.

op de continuïteit nodig zijn. De gemiddelde bedrijfsomvang zal bij de gekozen uitgangspunten stijgen (van 198 sbe in 1984) tot ruim 215 sbe in 1994. In 1984 heeft 45% van de hoofdberoepsbedrijven een omvang boven de 190 sbe, in 1994 zal naar schatting 37% een omvang boven de 230 sbe hebben. De verdeling van de bedrijven over de omvangsklassen is in tabel 11.4 weergegeven.

Tabel 11.4 De produktieomvang van de hoofdberoepsbedrijven

Sbe per bedrijf	Aantal bedrijven			Percentage bedrijven		
	1979	1984	1994	1979	1984	1994
Tot 130	103	66	44	46	34	28
130 - 190	59	41	31	26	21	20
190 - 250	34	37	31	15	19	20
250 en meer	28	52	49	13	26	32
Totaal	224	196	155	100	100	100
Sbe per bedrijf	158	198	215			

11.8 Discussie

Zoals reeds aan het begin van dit hoofdstuk is opgemerkt, is de kans groot dan bepaalde ontwikkelingen in de toekomst anders zullen verlopen dan hiervoor is beschreven. Een indruk hiervan wordt gegeven in navolgende discussie.

- Aantal bedrijven

Er zijn argumenten die pleiten voor een hoger (toetredings) overnamepercentage in de toekomst. In de eerste plaats is het opvolginspercentage (het percentage oudere bedrijfshoofden dat zegt te beschikken over één of meer opvolger(s)) de afgelopen periode gestegen. Verder ligt ook het werkloosheidspercentage in de regio Limburg hoog (20,3% van de afhankelijke beroepsbevolking in 1984). Boerenzoons of -dochters zouden daarom eerder geneigd zijn in de landbouw te blijven. Aan de andere kant zullen de Superheffing en andere beperkende maatregelen (zoals een eventuele verandering van het graanbeleid) een tegengestelde invloed op de ontwikkeling van het aantal bedrijven hebben. Met name voor kleine bedrijven is het nog maar de vraag in hoeverre potentiële opvolgers er iets in zien zo'n bedrijf over te nemen zonder veel uitzichten op uitbreidingsmogelijkheden. Ook een actief overheidsbeleid (bijv. een saneringsregeling) gericht op een snellere vermindering van het aantal bedrijven zou een tegengestelde werking kunnen hebben. Verder kunnen de prijzen die momenteel voor grond met quotum worden geboden boeren doen besluiten eerder te stoppen. In welke

richting deze tegengestelde tendensen op korte termijn zullen uitwerken is niet duidelijk. Op lange termijn wordt echter wel een sterke daling van het aantal bedrijven verwacht. Een eventueel hoger of lager aantal bedrijven heeft uiteraard ook consequenties voor de verdeling van de bedrijven naar oppervlakte en omvang.

- Cultuurgrond

Een grotere onttrekking van cultuurgrond ten behoeve van niet-agrarische doeleinden dan aangenomen is niet geheel ondenkbaar. De gemeente Vaals is momenteel actief op het gebied van woningbouw en ook op het gebied van sport en recreatie zijn er in het gebied plannen die een grotere aanspraak op de cultuurgrond zouden maken (bijvoorbeeld de aanleg van golfbanen). Dergelijke onttrekkingen zouden zowel invloed kunnen hebben op de ontwikkeling van het aantal bedrijven (in geval van onteigeningen) als op de verdeling van de bedrijven over de oppervlakte klassen. Een grotere of kleinere oppervlakte reservaat heeft waarschijnlijk alleen invloed op het laatste. Ook de verhouding grasland : bouwland : tuinbouwgrond ligt i.v.m. de reeds geschetste onzekere toekomst rond het landbouwbeleid allerm minst vast. Zouden er toch verschuivingen optreden dan heeft dit consequenties voor onder meer oppervlakte en omvang van de bedrijven.

- Rundveehouderij

Een sterkere of minder sterke toename van de melkproductie per koe dan is voorzien, zou een grote invloed hebben op de vee-dichtheid en daarmee op de bereidwilligheid beheersovereenkomsten af te sluiten. Enerzijds liggen de potentiële stijgingsmogelijkheden van de melkproductie hoger dan 60 kg per koe per jaar. Allerlei (fok)technische ontwikkelingen, zoals embryotransplantatie en de omschakeling naar koeien van het FH-ras naar het HF-ras, spelen hierbij een belangrijke rol. Ook de Superheffing is hierbij een factor van betekenis, daar over het algemeen de minst producerende koeien zullen worden afgestoten. Anderzijds kan een verlaging van de krachtvoergift een terugval in de melkproductie per koe teweegbrengen, zeker indien dit wordt vervangen door ruwvoer van minder goede kwaliteit.

- Provinciaal beleid

In het scenario zoals dat in de vorige paragrafen is weergegeven is geen rekening gehouden met eventuele gevolgen van het provinciale beleid in Limburg. Met name m.b.t. de mestproblematiek zijn recentelijk door de provincie plannen gelanceerd om, vooral in gebieden waar de drinkwatervoorziening in het bedrijf van belang is, strengere normen te hanteren dan in de landelijke mestwetgeving. Als instrument daarvoor wil de provincie een pro-

vinciale verordening gebruiken. Bij eventuele invoer van strengere normen in Mergelland-Oost kan de voorziene lichte uitbreiding van de intensieve veehouderij in dit gebied niet worden gerealiseerd. Ook is het dan niet ondenkbaar dat de arealen van grasland en snijmais toenemen indien hierop meer mest mag worden uitgere-

den. Daarnaast heeft de provincie Limburg in het ontwerp streekplan een beleid uitgestippeld dat verschillende belangen met elkaar probeert te verenigen (de z.g. verweving van functies). Daartoe zijn op de plankaart een aantal categoriën onderscheiden. In Mergelland-Oost vallen de meeste cultuurgronden onder de categoriën 4 of 9. Categorie 4 houdt in dat het beleid gericht is op het handhaven en/of ontwikkelen van een grote dichtheid en variatie van natuurwaarden. Daarnaast is het beleid hier ook gericht op behoud van werkgelegenheid in de landbouw hetgeen gestalte moet krijgen door bedrijfsontwikkeling van weidebedrijven en daarop afgestemde inrichting. In categorie 9 heeft de landbouw een nog hogere prioriteit maar wil men ook de aanwezige natuur- en landschapswaarde handhaven. Afgezien van het feit dat in de praktijk op perceelsniveau waarschijnlijk toch voor een scheiding van functies gekozen zal moeten worden (tenzij de landbouw met subsidies in stand wordt gehouden) ontbreekt het de provincie aan instrumenten om dit beleid gestalte te geven.

12. Slotbeschouwing

In vergelijking met een aantal andere landinrichtingsgebieden zijn de bedrijven in Mergelland-Oost op een aantal punten duidelijk in het voordeel (bedrijfs grootte en -omvang, melkproductie per koe) op een aantal andere punten in het nadeel (vooral slechte verkaveling, veel kleine nevenbedrijven, beperkte vruchtwisselingsmogelijkheden). Al met al hebben relatief veel bedrijven in het gebied een redelijke uitgangspositie om onder de wellicht moeilijke toekomstige omstandigheden toch te kunnen worden gecontinueerd.

In het verleden verminderde het aantal bedrijven sneller dan in Zuid-Limburg. In het voorgaande is voor de toekomst een daling van het aantal bedrijven van 196 naar 155 berekend. Hierbij is onder andere als uitgangspunt gekozen dat er geen stringentere quotering van de melk zal komen. Het moet echter niet worden uitgesloten dat dit wel gebeurt, dat daarnaast ook de graanproductie in de EG aan banden zal worden gelegd en/of dat subsidies op deze en andere landbouwprodukten fors zullen verminderen. Dit kan allerlei verwachte en onverwachte consequenties hebben. Een van die consequenties zou dan kunnen zijn dat het aantal bedrijven veel sneller zal gaan afnemen, een soort koude sanering dus. Bedrijven zullen daarbij in veel gevallen afhaken op het moment waarop normaal gesproken de opvolging zou plaatsvinden. In het meest extreme geval (geen enkele toetreding meer) zullen er in Mergelland-Oost dan over 10 jaar nog rond de 115 hoofdberoepsbedrijven overblijven, tegenover de 155 waarmee in deze nota is gerekend.

De bedrijven die dan nog voortgezet zullen worden hebben dan een veel grotere oppervlakte (+ 40 ha), ten minste indien er geen grond uit de productie zal worden genomen. Ook de gemiddelde bedrijfsomvang zal dan waarschijnlijk op een hoger niveau komen. De productie wordt weliswaar aan banden gelegd, maar in geval het gequoteerde produkten betreft zoals melk kan de productie van de verdwenen bedrijven worden overgedragen. Zouden het allemaal melkveehouderijbedrijven zijn die verdwijnen, dan kan de gemiddelde bedrijfsomvang naar bijna 300 sbe stijgen (tegenover een stijging naar 220 sbe berekend in hoofdstuk 11).

De behoefte tot grondverwerving zal daarbij blijven bestaan zolang de quota gekoppeld zijn aan de grond, terwijl vanuit vee- teelttechnisch opzicht die noodzaak minder wordt (hogere melkproductie, lagere veedichtheid). Dit houdt in dat een aantal melkvee-houders voor de keuze staan ofwel hun grond minder intensief te gaan gebruiken, ofwel voor een deel van hun grond een alternatieve aanwending te vinden. De mogelijkheden hiertoe zijn echter beperkt, dit is ook de reden waarom in hoofdstuk 11 van een gelijkblijvend grondgebruik is uitgegaan.

Verder zijn er bij een vermindering van de veestapel misschien ook weer mogelijkheden in de intensieve veehouderij (lagere bemestingsdruk). Hoe de ontwikkeling in de toekomst ook mag verlopen, het is in ieder geval van belang tegen een zo laag mogelijke kostprijs per eenheid produkt te kunnen produceren om een redelijk inkomen te halen. Verdere verhoging van de produktiviteit enerzijds en verlaging van de kosten anderzijds zijn daarbij de sleutelwoorden. Tot de instrumenten om dit te bereiken behoort ook landinrichting. Betere externe produktieomstandigheden werken vooral kosten drukkend. Om voor de bedrijven in Mergelland-Oost zo gunstig mogelijk kansen op continuatie te creëren is het van belang op korte termijn de verkavelingssituatie te verbeteren.

Literatuur

Huethorst, B.T.M.,
De land- en tuinbouw in Limburg,
Den Haag, LEI, 1986.

Berkel, Th. L. van, G.G. van Leeuwen en B. van der Ploeg,
De Krimpenerwaard,
Den Haag, LEI, 1981.

Stichting O&S-fonds voor de landbouw, Jaarverslag,
Den Haag, 1984.

Vries, J.W. de,
Agrarische gebouwen en de Monumentenwet,
Den Haag, LEI, 1982.

Giessen, drs. L.B. van der,
De gevolgen van de Superheffing voor de economie van het Melkvee-
houderijbedrijf,
P.P.-Magazine, sept. 1984.

Provinciale Raad voor de Bedrijfsontwikkeling in de landbouw in
Limburg,
Landbouwstructuuradvies Mergelland-Oost, 1985.

Groeneveld J.,
Veranderend Nederland,
Maastricht/Brussel, Natuur & Techniek, 1985.

Gedeputeerde Staten van Limburg,
Ontwerp Streekplan Zuid-Limburg (algehele herziening),
sept. 1986.

Bijlagen

Bijlage 1. Toelichting op enige veel gebruikte termen

1. Telplichtige geregistreerden

De bij de districtbureauhouders in de administratie opgenomen personen die een agrarisch bedrijf hebben met een omvang van minstens 10 standaardbedrijfs-eenheden.

2. Beroepsgroepen

Hoofdberoepsbedrijven = A + B-bedrijven;

A: het bedrijfshoofd besteedt zijn arbeidstijd geheel aan het eigen bedrijf;

B: meer dan de helft van de arbeidstijd wordt aan het eigen bedrijf besteed, tevens heeft het bedrijfshoofd een nevenberoep.

Nevenbedrijven = C, D-bedrijven;

C: minder dan de helft van de arbeidstijd wordt aan het eigen bedrijf besteed;

D: rustende agrariërs of rustende niet-agrariërs met grondgebruik.

3. Landbouwteeling

Voor de samenstelling van dit rapport is gebruik gemaakt van gegevens uit de metellingen van de landbouw. Deze gegevens hebben betrekking op alle geregistreerde bedrijven, met een productieomvang van meer dan 10 sbe, die in het blok liggen en op cultuurgrond die zij in gebruik hebben.

4. Oppervlakte gemeten maat en kadastrale maat

Gemeten maat is de oppervlakte beteelbare grond (paden en voren inbegrepen). De kadastrale maat omvat, behalve de cultuurgrond gemeten maat, nog de oppervlakte van de niet verharde wegen, welke de beteelbare oppervlakte doorsnijden en begrenzen.

5. Arbeidsjaareenheden (AJE)

In 1983 zijn de gegevens per werknemer uit de arbeidskrachtentelling omgerekend tot arbeidsjaareenheden op basis van 2000 uur per AJE waarbij 1 persoon maximaal voor 1 AJE is geteld.

6. Standaardbedrijfseenheden

Standaardbedrijfseenheid (sbe):

Eenheid waarin de omvang van een agrarisch bedrijf en van de afzonderlijke produktierichtingen binnen een bedrijf wordt uitgedrukt. Een sbe komt overeen met een bepaald bedrag aan toegerekende factorkosten in een basisperiode bij een doelmatige bedrijfsomvang en onder normale omstandigheden.

Bijlage 1 (1e vervolg)

Sbe per ha grasland en per dier	Normen 1975	Normen 1981
Grasland (ha)	1,0	1,1
Melkkoeien	2,5	2,55
Jongvee	0,7	0,8
Mestvee	0,7	0,6
Schapen	0,3	0,3
Mestkalveren	0,4	0,32
Mestvarkens	0,18	0,15
Fokzeugen	1,4	1,15
Leghennen	0,013	0,01
Slachtkuikens	0,0035	0,003
Boerenkaas (per 100 kg kaas)	0,2	0,25

7. Grootveeenheden

Grootveeenheid (= gve) of omgerekende koe-eenheid (= oke)

Een gve komt overeen met de netto-energiebehoefte van een volwassen melkkoe van 550 kg levendgewicht met een dagproduktie van 15 kg melk met 4% vet. Het veebestand wordt daarbij als volgt omgerekend: 1 koe = 1 gve, 1 stuks jongvee = 0,4 gve, 1 stuks mestvee = 0,7 gve, 1 paard boven 2 jaar = 1,0 gve, 1 schaap = 0,1 gve.

8. Bedrijfstypen

Voor de indeling in bedrijfstypen is per bedrijf het aantal standaardbedrijfseenheden (sbe) berekend voor de akkerbouw, de rundveehouderij, de tuinbouw en de intensieve veehouderij. Afhankelijk van het percentage sbe dat per bedrijf voor deze onderdelen werd gevonden zijn de hoofdberoepsbedrijven ingedeeld in "bedrijfstypen". Onderscheiden zijn:

1. Gespecialiseerde rundveebedrijven: 80% of meer van de sbe voor rundvee;
2. Overwegend rundveebedrijven : 60-80% voor rundvee;
3. Akkerbouwbedrijven : 60% of meer voor akkerbouw;
4. Intensieve veehouderijbedrijven : 60% of meer voor intensieve veehouderij;
5. Fruitteeltbedrijven : 60% of meer voor fruitteelt (en/of tuinbouw open grond);
6. Gemengde bedrijven : geen tak voor meer dan 60% aanwezig.

9. Bedrijfsresultaten

Arbeidsopbrengst van de ondernemer:

Netto-overschot c.q. ondernemersoverschot vermeerderd met het berekende loon van de ondernemer.

Netto-overschot, ondernemersoverschot:

Het verschil tussen de totale bedrijfsopbrengsten en de totale bedrijfskosten, waarbij de beloning voor bedrijfsleiding niet als kostenpost in aanmerking is genomen. Indien de kosten worden berekend op pachtbasis (landbouw) wordt het verschil aangeduid als netto-overschot (pb): bij berekening op basis van werkelijke eigendom/pachtverhoudingen (tuinbouw) als ondernemersoverschot.

Bijlage 1 (2e vervolg)

Pachtbasis (pb):

Uitgangspunt voor de berekening van de rentabiliteit van landbouwbedrijven, waarbij voor alle kosten van grond en gebouwen (ongeacht de feitelijke eigendom/pachtverhoudingen) een bruto-pacht in rekening wordt gebracht zoals die geldt voor vergelijkbare pachtbedrijven.

Bijlage 2 Vergelijking van bedrijven in het gebied Mergelland-Oost met bedrijven uit het LEI boekhoudnet per type

Type 1 Gespecialiseerde rundveehouderijbedrijven

- a. Grotere bedrijven: 158 sbe of meer (1984)
Boekhoudnet: Gespecialiseerde melkveehouderijbedrijven van zandgebieden
Mergelland-Oost: Hoofdberoepsbedrijven type 1
- b. Kleinere bedrijven: kleiner dan 158 sbe
Boekhoudnet: Gespecialiseerde melkveehouderijbedrijven van zandgebieden
Mergelland-Oost: Hoofdberoepsbedrijven type 1

	Grotere bedrijven		Kleinere bedrijven	
	Boekhoudnet	Mergelland-Oost	Boekhoudnet	Mergelland-Oost
Aantal bedrijven	137	63	42	37
sbe per bedrijf	261	242	117	100
Gemiddelde oppervlakte	30,6	24,7	15,0	13,5
Aantal melkkoeien	70,7	64,5	31,9	24,5
Overige gve	24,8	21,5	11,4	12,4
Melkkoeien/ha v.g.	2,32	2,65	2,14	1,89
Gve/ha v.g.	3,06	3,53	2,82	2,85
% sbe in rundveehouderij	+ 100	+ 95	+ 100	+ 95
Arbeidsopbrengst/sbe 1)	301		249	

1) Gemiddelde over de boekjaren 81/82 t/m 84/85.

Type 2 Overige rundveehouderijbedrijven

- a. Grotere bedrijven: 158 sbe of groter (1984)
Boekhoudnet: Gemengd met overwegend rundveehouderij alle gebieden
Mergelland-Oost: Hoofdberoepsbedrijven type 2
- b. Kleinere bedrijven: kleiner dan 158 sbe (1984)
Boekhoudnet: Gemengd met overwegend rundveehouderij alle gebieden
Mergelland-Oost: Hoofdberoepsbedrijven type 2

	Grotere bedrijven		Kleinere bedrijven	
	Boekhoudnet	Mergelland-Oost	Boekhoudnet	Mergelland-Oost
Aantal bedrijven	59	19	23	8
sbe per bedrijf	263	251	125	96
Gemiddelde oppervlakte	25,7	31,3	14,0	13,8
Opp. voedergrassen	21,4	22,3	11,7	11,0
Aantal melkkoeien	53,3	46,7	24,6	14,6
Overige gve	19,0	22,5	8,8	15,0
Aantal fokzeugen	14,4	5,6	8,6	4,8
Aantal mestvarkens	132	60,2	32,6	40,9
% sbe in rundveeh. + v.g.	73	78	73	77
% sbe in int. veehouderij	15	14	17	11
Arbeidsopbr. in gld./sbe 1)	282		236	

Bijlage 2 (1e vervolg)

Type 3 Overwegend akkerbouw

Boekhoudnet: Akkerbouwbedrijven Zuid-Westelijk Kleigebied van 20-40 ha (1984)

Mergelland-Oost: Hoofdberoepsbedrijven type 3 (1984)

	Boekhoudnet	Mergelland-Oost
Aantal bedrijven	28	29
Gemiddelde omvang	168	154
Gemiddelde oppervlakte	29,9	33
Oppervlakte voedergewassen	+ 2,6	8,3
Aantal grootvee-eenheden	14,5	13,2
% granen van het bouwland	34	47
% aardappelen	18	8
% suikerbieten	20	31
Arbeidsopbrengst/sbe 1)	290	

- 1) Gemiddeld over de boekjaren 81/82 t/m 84/85; 83/84 gecorrigeerd i.v.m. hoog saldo aardappelen.

Type 4: Overwegend Intensieve veehouderij

Boekhoudnet: Grotere bedrijven (158 sbe of meer) Zuidelijk zand Gemengd met int. veeh. (1984)

Kleinere bedrijven (kleiner dan 158 sbe) zandgebieden

Mergelland-Oost: Hoofdberoepsbedrijven type 4: (73% groter dan 150 sbe en 27% kleiner dan 150 sbe)

	Grotere bedrijven boekhoudnet	Kleinere bedrijven boekhoudnet	Mergelland-Oost
Aantal	84	57	11
Gemiddelde omvang	304	117	334
Gemiddelde oppervlakte	11,2	6,0	12,7
Aantal fokzeugen	90,4	33,5	99,5
Aantal mestvarkens	358	127	166
Aantal leghennen	4521	293	13109
Aantal slachtkuikens	1078	1403	-
% sbe in int. veehouderij	74	73	75
% sbe in rundveehouderij	15	17	17
Arbeidsopbrengst/sbe	319	257	

Type 5: Overwegend fruitteelt

Boekhoudnet: Fruitteeltbedrijven Nederland (1984)

Mergelland-Oost: Hoofdberoepsbedrijven type 5 (1984)

Bijlage 2 (2e vervolg)

	Boekhoudnet	Mergelland-Oost
Aantal bedrijven	+ 50	6
Sbe/bedrijf	232	209
Arbeidsopbrengst/sbe 1)	398	

1) Gemiddeld over de jaren '81 t/m '84.

Type 6: Gemengde bedrijven

Boekhoudnet: Overwegend gemengde bedrijven Limburg-löss (1984)

Mergelland-Oost: Hoofdberoepsbedrijven type 6 (1984)

	Boekhoudnet	Mergelland-Oost
Aantal bedrijven	14	23
Gemiddelde oppervlakte	35,7	26,9
Oppervlakte bouwland	20,0	16,0
Oppervlakte grasland	15,2	9,9
Gemiddelde omvang	272	213
Aantal melkkoeien/bedrijf	68,7	34,6
Aantal grootvee-eenheden	47,9	22,2
Aantal fokzeugen	6,7	12,9
Aantal mestvarkens	26,5	110
Arbeidsopbrengst/sbe	337	